

OVER SOEVEREINITEIT, TRANSNATIONALE REALITEIT EN KOSMOPOLITISME

EN DE NOODZAKELIJKE HERSTRUCTURERING VAN INTERNATIONAAL RECHT

NAAM	Sarah Reitema
STUDENTNR.	312102
MASTER	Wijsbegeerte van een Wetenschapsgebied (Maatschappij- en Gedragswetenschappen)
BEGELEIDER	dr. G.H. (Gijs) van Oenen
ADVISEUR	drs. F.H.H. (Frans) Schaeffer
DATUM	18 juli 2015
AANTAL WOORDEN	24.698

INHOUDSOPGAVE

	<i>pagina</i>
INLEIDING	3
1 OVER SOEVEREINITEIT	7
1.1 Definitie en elementen	7
1.2 Historische ontwikkeling	9
1.3 Modellen van soevereiniteit	12
2 OVER DE TRANSNATIONALE REALITEIT	17
2.1 Globaliseringen	18
2.2 Globaliseringen in een hegemonisch perspectief	21
2.3 Functionele fragmentatie van internationaal recht	25
2.4 Het mensenrechtenregime	27
2.5 Het mensenrechten regime in een hegemonisch perspectief	32
3 OVER KOSMOPOLITISME	34
3.1 Kosmopolitische principes	35
3.2 Pogge: verticale distributie van soevereiniteit	36
3.3 Held: een kosmopolitisch kader van principes	39
3.4 Kosmopolitisme in perspectief	42
CONCLUSIE	44
BIBLIOGRAFIE	46

INLEIDING

(...) we are witnessing the first stages of a great metamorphosis of the international system, a change in the metaphysical groundwork of international law (...).¹

Sinds eeuwen leeft de mensheid in een internationaal systeem waarin staten centraal staan. Modern kosmopolitisme pleit dat dit systeem niet langer stand kan houden en niet langer stand zou moeten houden. Het internationale systeem *kan* niet langer standhouden, omdat het haaks staat op de transnationale realiteit. Het internationale systeem *zou* niet langer stand moeten houden, omdat het haaks staat op de bescherming van mensenrechten. In dit betoog pleit ik vóór een grondige herstructurering van het internationale systeem ten behoeve van de bescherming van de mensenrechten van ieder mens. Deze herstructurering is, vanuit moreel oogpunt, noodzakelijk, omdat, in Allotts woorden:

Humanity cannot continue on its present self-destructive course, a course determined and distorted by large scale socio-pathological phenomena – scandalous social injustice, chronic instability and violence within and between societies, widespread and deep-rooted public-realm corruption, the dehumanizing of the human individual by morbid social forces.²

Allereerst, wil ik drie vooronderstellingen waar dit betoog op rust, benadrukken. Ten eerste, er bestaat een gemeenschap van alle mensen, en die heet de 'mensheid' (*humanity*). De internationale gemeenschap is de verzameling van alle nationale gemeenschappen. Het is de verzameling van staten, en indirect van de mensen in staten. De mensheid is een transnationale gemeenschap, en wordt in directe zin gevormd door alle mensen op aarde, zonder de tussenkomst van staten of andere vormen van gemeenschap.³ Ten tweede, recht beïnvloedt realiteit. Elke samenleving constitueert zichzelf middels ideeën. Deze constituering is een bewustwording van de samenleving *als* samenleving. Het is een continu proces, bepaald door een continue ontwikkeling van ideeën. Het recht is de structurerende factor in het complexe netwerk van de ideeën van een samenleving, en vormt in deze zin realiteit. Het recht vormt namelijk de brug tussen de alledaagse realiteit en het complex van ideeën.⁴ Het recht van de mensheid zou moeten fungeren als brug tussen aan de ene kant de realiteit, en aan de andere kant de ideeën en de zelf-bewustwording van de gemeenschap van alle mensen. Echter, we hebben nu te maken met aan de ene kant de *transnationale* realiteit, en aan de andere kant *internationaal* recht dat vasthoudt aan het idee van een *internationale* gemeenschap. De discrepantie tussen de transnationale realiteit en internationaal recht, is de kern van de probleemstelling. Er is sprake van de bewustwording van een transnationale gemeenschap, wat deels wordt geïllustreerd door het mensenrechtenregime. Echter de fundamentele structuur van internationaal recht is problematisch, omdat, voornamelijk door deze grondstructuur, het recht niet als brug kan fungeren tussen de transnationale realiteit en de ontwikkeling van de gemeenschap van alle mensen. "Circumstances of cosmopolitanism" doen zich voor en internationaal recht is dringend nodig aan een grondige "update".⁵ Ten derde, realiteit

¹ Allott 2002, p. 59.

² Allott 2002, p. xii (voorwoord). Deze "socio-pathological phenomena" worden kort toegelicht aan het begin van hoofdstuk 3.

³ Allott 2002, pp. 72-3. Dat er een samenleving of gemeenschap van alle mensen bestaat, is een van de uitgangspunten van kosmopolitisme. Hier kom ik op terug in paragraaf 3.1.

⁴ Allott 2002, pp. x-xi (voorwoord).

⁵ Allott 1990, pp. 3-4; Held 2002, p. 23.

beïnvloedt recht. Hoewel dit in strijd lijkt met de tweede vooronderstelling, is dat niet het geval.⁶ Aan de ene kant, heeft recht invloed op realiteit doordat het de structurende brug is tussen het ideële en het reële. Aan de andere kant bepaalt de sociale realiteit, in de zin van politiek, belangen, en machtsstrijd, de uitkomst van wat het recht wordt. Internationaal recht en internationale politiek zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.⁷ Deze relatie, gekenmerkt door het begrip staatssoevereiniteit, vormt de hindernis bij uitstrek voor de “update” van internationaal naar transnationaal recht. Deze wisselwerking tussen recht en realiteit, en tussen recht en politiek, en de daardoor diffuse grenzen tussen deze, zijn *vooronderstellingen* waarop dit betoog berust.⁸ Een belangrijke implicatie van deze laatste twee veronderstellingen is dat de gebieden internationaal recht, internationale politiek en internationale relaties⁹ overlappen en in dit betoog dan ook niet als gescheiden domeinen worden beschouwd.

Naast de bovengenoemde vooronderstellingen, wil ik benadrukken dat ik mij in dit betoog concentreer op het internationale systeem, en niet op het Europese systeem. De internationale organisatie die centraal staat in dit betoog is de Verenigde Naties (VN). De Europese Unie (EU) is een thema wat ik bij deze uitkader.¹⁰ De rechtvaardiging voor deze uitkadering is tweezijdig. Ten eerste, is de EU een regionale organisatie, terwijl de VN een internationale organisatie is.¹¹ Ten tweede, is de EU vooral een economisch georiënteerde organisatie, terwijl de VN internationale vrede en veiligheid (en mensenrechten) tot hoofddoel heeft.¹²

⁶ In feite heb ik de termen “recht” en “realiteit” dus in beide vooronderstellingen in een andere zin gebruikt. Voor een nadere uitleg over de verschillende dimensies van het recht (de wisselwerkingen tussen het normatieve, ideële en actuele moment van recht) verwijs ik naar: Loth & Gaakeer 2005, pp. 55-63.

⁷ Koskeniemi 2011, p. v (voorwoord). In het algemeen zijn recht en politiek met elkaar verbonden, maar bij internationaal recht en internationale politiek speelt deze relatie een significant grotere rol dan bij andere rechtsgebieden. De verhouding tussen internationaal recht en internationale politiek komt verder ter sprake in onder meer paragraaf 1.4.

⁸ Het zijn vooronderstellingen of aannames en berusten op een bepaald wereldbeeld (gemeenschap van alle mensen) en op een bepaald rechtsbegrip. In feite, heb ik aangegeven zowel rechtsidealist (vooronderstelling 2) als rechtsrealist te zijn (vooronderstelling 3). Het is een tegenstelling die niet verenigbaar zou kunnen zijn. Echter veel internationaalrechtelijke denkers zijn niet te categoriseren als *of* rechtsidealist *of* rechtsrealist (zoals Koskeniemi, Held, en Allott). Een verklaring hiervoor is dat rechtsrealisme en rechtsidealisme twee extremen zijn, waarin tussenposities dus mogelijk zijn en blijken. Voor meer inzicht in het internationaalrechtelijke idealisme/realisme-debat verwijs ik naar: Hutchings 1999, pp. 1-25.

⁹ Deze gebieden worden in academisch onderzoek onderscheiden, alleen al door het feit dat het verschillende disciplines zijn. In dit betoog houd ik, zoals gezegd, geen strikt onderscheid aan tussen deze verschillende gebieden. Wanneer ik spreek over internationale politiek, spreek ik dus impliciet ook over internationale relaties en internationaal recht, en *vice versa*.

¹⁰ De EU komt impliciet ter sprake, maar wordt niet expliciet genoemd. De EU is bijvoorbeeld te beschouwen als een belangrijke factor van globalisering (paragraaf 2.1), met name door de economische integratie van haar lidstaten. Ook is de EU te beschouwen als een internationale organisatie met een “eigen wil” (paragraaf 2.3). Het is ook zeker te stellen dat de EU een belangrijke speler is in de internationale arena (denk bijvoorbeeld aan de economisch georiënteerde rechtszaken tussen de Wereldhandelsorganisatie en de EU). Bovendien is de EU te beschouwen als levend voorbeeld van een opgedeelde soevereiniteit (paragraaf 3.2). Desalniettemin, is de verhouding tussen de EU en haar lidstaten anders dan het systeem van soevereiniteit dat wordt geschetst in paragraaf 3.2, omdat er geen balans is. De EU is te zien als een supranationale organisatie en toch hebben de lidstaten nog volledige soevereiniteit – door het feit dat zij zich in theorie altijd hun lidmaatschap kunnen intrekken. Zoals gezegd, ga ik niet expliciet in op de EU. Voor meer informatie over dit thema verwijs ik naar: Schütze 2012.

¹¹ Letterlijk genomen is de EU ook een internationaal systeem, omdat het een systeem tussen staten is. Maar het is een geografisch gebonden systeem, en met name daarom te onderscheiden van de Verenigde Naties, dat wel als globaal internationaal systeem fungeert.

¹² Uiteraard zeg ik niet dat de EU zich *niet* bezighoudt met mensenrechten, vrede en veiligheid. De EU is in eerste instantie gecreëerd (als de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal) om oorlog te voorkomen. Ook het Europees Hof van de Rechten van de Mens is een invloedrijk regionaal orgaan dat zich bezighoudt met mensenrechten. Desondanks is te stellen dat de EU zich met name richt op economische kwesties (centraal staan bijvoorbeeld de *free movement of goods, persons, services, and capital*). Voor meer informatie over de inhoud van EU-recht (en de genoemde *free movements*) verwijs ik naar: Barnard 2010.

De verhoudingen tussen mensen wereldwijd zijn drastisch veranderd en academici uit verschillende disciplines pogen hiervoor verklaringen te geven. Onder meer filosofen, historici, economen, sociologen en juristen spreken over de ontwikkeling en de gevolgen van globalisering. Het is een uiterst complexe kwestie, en dat is het altijd geweest, om de eigen *Zeitgeist* te benoemen en te verklaren. Huidige ontwikkelingen worden in verband gebracht met onder meer oorlogen, imperialisme, de Verlichting, de Internet Revolutie, hegemonie, en terrorisme. Met name de effectiviteit, morele grondslag, en politisering van het internationale systeem worden sterk in twijfel getrokken en academici uit verschillende hoeken kampen met de vraag “hoe verder?”. De meningen zijn met name verdeeld over de gewenste mate van centralisatie en/of decentralisatie. Voorstanders van een wereldregering, bijvoorbeeld, pleiten voor een extreme vorm van centralisatie.¹³ Anderen pleiten voor een globale democratie waarvoor zowel centralisatie en decentralisatie nodig is. De meest populaire vorm van globale democratie wordt gepresenteerd door kosmopolieten.¹⁴ Kosmopolitisme stelt de morele gelijkwaardigheid van ieder mens centraal, en droomt van een universele set van principes waarbij democratie en mensenrechten gewaarborgd worden. “Cosmopolitanism is one of the oldest dreams of humankind”, maar dit betoog stelt dat deze droom werkelijkheid kan worden.¹⁵ Dit betoog is gebaseerd op de verklaringen en alternatieven van modern kosmopolitisme waarbij liberale opvattingen van mensenrechten en democratie een centrale rol spelen. Zoals aan het begin gezegd, het internationale systeem *kan* niet langer standhouden, omdat het haaks staat op de transnationale realiteit, en het internationale systeem *zou* niet langer stand moeten houden, omdat het haaks staat op de bescherming van mensenrechten. Dit is de rode draad van het betoog.

Het betoog is ingedeeld in drie hoofdstukken. In hoofdstuk 1 komt de essentie van het internationale systeem is aan de orde. Voor de formulering van een alternatieve structuur van het internationale systeem, is het namelijk van belang de aard van de huidige structuur te begrijpen. De huidige structuur wordt bij uitstek gekenmerkt door staatssoevereiniteit. Het is de basis voor het huidige internationale recht. In paragraaf 1.1 zal ik het concept van soevereiniteit elementair ontleden aan de hand van elementen die verschillende denkers hebben benoemd. In paragraaf 1.2 komt de historische ontwikkeling van soevereiniteit aan bod. Deze bespreking is gebaseerd op de historische fases die leven & Korsten onderscheiden, waarvan de eerste bijna duizend jaar terug gaat in de tijd.¹⁶ In paragraaf 1.3 bespreek ik de modellen van soevereiniteit die Held en Krasner onderscheiden, waaruit zal blijken dat de evolutie van soevereiniteit sterk samenhangt met politieke ontwikkelingen. Ook zal ik aandacht besteden aan Kasners hoofdstelling, die het soevereiniteitsbegrip in een volledig ander perspectief plaatst.

In het tweede hoofdstuk komt de vraag aan bod in hoeverre de transnationale realiteit haaks staat op en inbreuk maakt op het fundament van het internationale systeem. In paragraaf 2.1 worden de processen van globalisering besproken en de mate waarin het een bedreiging vormt voor de centrale positie van staten, en met name voor staatsgrenzen. In paragraaf 2.2 wordt globalisering in een ander perspectief gezet, en bespreek ik de Sousa Santos’ hegemonische kritiek op de algemene voorstelling van

¹³ Kuyper 2015, alinea 2 van paragraaf 2.3. Voor meer informatie het idee van een wereldregering zie: Lu 2012.

¹⁴ Kuyper 2015, alinea 1 van paragraaf 2.2.

¹⁵ Koczanowicz 2010, p. 141.

¹⁶ Mensen handelen en ontwikkelingen concepten in reactie op iets. Het is van belang te begrijpen waarom soevereiniteit ontstaan is, voor wat het een oplossing moest zijn, zodat wij bij een herformulering rekening kunnen houden met de menselijke “fouten” uit het verleden. De geschiedenis moet altijd in acht worden genomen, omdat de mens kan leren van zijn verleden om zo zijn toekomst te verbeteren.

globalisering. Hierin wordt ook het lokale karakter van globalisering benadrukt, wat op het eerste gezicht een paradoxale stellingname lijkt. Een ontwikkeling die allereerst als een aspect van globalisering wordt besproken, krijgt meer aandacht in paragraaf 2.3. Deze ontwikkeling is de opkomst van internationale organisaties en de invloed van deze entiteiten op de centrale positie van staten en op internationaal recht in het algemeen. Internationaal recht is sterk onderhevig aan fragmentatie, waarvan het mensenrechten-“fragment” een belangrijke positie inneemt. Het mensenrechtenregime wordt besproken in paragraaf 2.4. Eerst schets ik wat het mensenrechtenregime inhoudt en geef ik een beknopte omschrijving van het ontstaan van mensenrechten in internationaal recht. Deze uitweiding op de aard van mensenrechten, acht ik noodzakelijk voor de rechtvaardiging van de centrale positie die mensenrechten hebben in hoofdstuk 3. Maar bovenal doelt paragraaf 2.4 het bijzondere karakter van het mensenrechtenregime te beschrijven, wat in theorie en in praktijk inbreuk maakt op de fundamentele structuur van het internationale systeem. Echter ook het mensenrechtenregime is niet vrijgesteld van kritiek. Daarom komt in paragraaf 2.5 de Sousa Santos’ kritische perspectief op het mensenrechtenregime aan bod.

De eerste twee hoofdstukken sturen erop aan dat er behoefte is aan een alternatieve structuur voor het internationale systeem waarin niet staten maar mensenrechten centraal staan. Hoofdstuk 3 bespreekt een alternatief dat in naam van kosmopolitisme is gepresenteerd. Paragraaf 3.1 gaat in op de morele principes die aan kosmopolitisme ten grondslag liggen. Deze morele principes vormen namelijk ook de basis voor andere vormen van kosmopolitisme, zoals politiek kosmopolitisme waar ik in de daaropvolgende paragrafen op inga. Met name Held en Pogge hebben mijn interesse gewekt. Beide zijn een voorstander van een globale democratie en gieten dit in een kosmopolitisch kader. In paragraaf 3.2 concentreer ik mij op Pogges theorie van de verticale distributie van soevereiniteit. In paragraaf 3.3 bespreek ik Helds kosmopolitische set van principes. Paragraaf 3.4 zal echter aantonen dat het kosmopolitische alternatief berust op problematische vooronderstellingen. Kommunitarisme heeft kritiek geleverd waar kosmopolitisme nog niet omheen schijnt te kunnen.

1 OVER SOEVEREINITEIT

Internationaal recht kent een geschiedenis van verschillende periodes met significante verschillen in de aard van het recht en haar context.¹⁷ Hoewel modern internationaal recht zich met name ontwikkeld heeft na de Tweede Wereldoorlog (in de vorm van verdragen), is de opbouw van de fundamentele structuur ervan reeds eeuwen geleden begonnen. De internationale organisatie die bij uitstek centraal staat in modern internationaal recht is de Verenigde Naties (hierna: VN), opgericht in 1945 door 51 landen met een huidig aantal lidstaten van 193, met vrede en veiligheid voor de algehele mensheid als beoogd doel.¹⁸

De erkende bronnen van internationaal recht zijn: internationale verdragen, internationaal gebruik, algemene rechtsbeginselen, en subsidiaire bronnen, waaronder jurisprudentie en juridische doctrines.¹⁹ De belangrijkste bronnen zijn de verdragen en internationaal gebruik, ook gewoonterecht genoemd. Het principe *pacta sunt servanda* maakt de verdragen bindend voor de lidstaten, en het komt erop neer dat wat overeengekomen is ook nageleefd dient te worden. Dit principe is gecodificeerd in het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht, een verdrag waarin veel internationaal gebruik is gecodificeerd.²⁰ Een verdrag roept pas rechten en plichten voor een staat in het leven, wanneer een staat instemt met dit verdrag, en *vice versa*. Hierbij geldt het principe *res inter alios acta, aliis nec nocet nec prodest*, tevens gecodificeerd in het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht. Dit principe komt erop neer dat een verdrag géén rechten en plichten voor een staat in het leven roept, indien deze staat daar niet mee heeft ingestemd. Een belangrijke uitzondering hierop is het gewoonterecht. Gewoonterecht bindt alle staten (en gecodificeerd gewoonterecht bindt ook de niet-lidstaten) ook als zij *niet* instemmen.²¹ Echter ontbreekt het definitieve antwoord op de vraag wanneer er precies sprake is van gewoonterecht (en meer specifiek: wanneer internationaal gebruik erkend wordt als gewoonte).²²

Bovenstaande beknopte introductie van internationaal recht leidt ons direct tot de kern van de probleemstelling: het belang van de instemming van de staat voor (de ontwikkeling van) internationaal recht, en het daarmee verbonden belang van staatssoevereiniteit. In de aankomende paragraaf beschrijf ik de historische ontwikkeling van het concept soevereiniteit. Ik heb tot nu toe gesproken over zowel soevereiniteit als staatssoevereiniteit. Uit onderstaande paragraaf zal blijken dat de identiteit van de soeverein niet altijd de staat is geweest. Daarnaast staat (de ontwikkeling van) staatssoevereiniteit niet *per se* gelijk aan (de ontwikkeling van) de natiestaat.²³

1.1 Definitie en elementen

Soevereiniteit wordt gedefinieerd als *superieure autoriteit binnen een bepaald territorium*.²⁴ Dit is de kern en tevens definitie van het concept, maar de elementen,

¹⁷ Voor een beknopt overzicht van de verschillende periodes in de geschiedenis van internationaal recht verwijs ik naar: Neff 2010, pp. 3-24.

¹⁸ Neff 2010, pp. 3, 24-5; Klabbers 2009, p. 12; Art. 1(1) *UN Charter 1945* (Brölmann 2010, p. 13); <http://www.un.org/en/about-un/index.html>.

¹⁹ Thirlway 2010, pp. 96, 98-9; Art. 38(1) *Statute of the ICJ 1945* (Brölmann 2010, p. 39).

²⁰ Thirlway 2010, p. 99; Art. 26 *Vienna Convention on the Law of Treaties 1969* (Brölmann 2010, p. 113); waar ik niet op in zal gaan, is het leerstuk omtrent reserveringen. Een lidstaat kan reserveringen maken op bepaalde artikelen in een verdrag wanneer hij instemt met het verdrag met het gevolg dat deze bepaalde artikelen *niet* van toepassing zijn op de staat. Zie: Mégret 2010, pp. 134-40.

²¹ Thirlway 2010, p. 100; Art. 34 *Vienna Convention on the Law of Treaties 1969* (Brölmann 2010, p. 115).

²² Voor meer inzicht in deze discussie verwijs ik naar: Thirlway 2010, pp. 101-13.

²³ Voor een overzicht van de ontwikkeling van en het begrip de natiestaat verwijs ik naar: Herschkovitz 2012.

²⁴ Philpott 2014, alinea 1 van de inleiding.

zoals de identiteit van de soeverein, zijn veranderlijk, zo blijkt uit de historische ontwikkeling van het concept. De concepten soevereiniteit en politieke legitimiteit zijn nauw met elkaar verworven, doch niet dezelfde. Het concept van soevereiniteit ontwikkelde zich op de momenten dat ook de structuur van politieke machtsverhoudingen veranderden. Om het huidige concept van soevereiniteit te kunnen begrijpen, is een historische uitleg van belang.²⁵ Ik citeer hierbij leven & Korsten:

(...) sovereignty can only be understood by considering how its conceptual development is continuously intertwined with its historical development.²⁶

Denkers hebben verschillende “indelingen” gemaakt, zowel chronologisch als thematisch, met betrekking tot de ontwikkeling van het concept soevereiniteit.²⁷ In deze paragraaf zal ik de vijf elementen toelichten die leven & Korsten onderscheiden, alsook de drie aspecten die Philpott benoemt. Deze elementen en aspecten hebben een grote toegevoegde waarde voor het begrijpen van de modellen van andere denkers (paragraaf 1.3), alsook voor het benoemen van alternatieve vormen van soevereiniteit bij de bespreking van kosmopolitisme in het derde hoofdstuk (en met name bij Pogges herdefiniëring van soevereiniteit in paragraaf 3.2). Bij meerdere denkers wordt het verschil tussen de interne- en externe dimensie van soevereiniteit benadrukt. Opvallend is dat er redelijk grote verschillen zijn in welke periode het volk als soeverein wordt beschouwd. Ook het belang van het de Vrede van Westfalia wordt verschillend beoordeeld.

leven & Korsten onderscheiden vijf elementen, en Philpott onderscheidt drie aspecten, die in meer of mindere mate in de verschillende historische periodes aanwezig zijn.²⁸ (1) *Superioriteit* houdt in dat de soeverein streeft naar absolute macht, ofwel superioriteit ten opzichte van alle andere autoriteiten, al dan niet binnen een (geografisch) bepaald domein. Philpott noemt dit superioriteit (hij onderscheidt dit als het tweede aspect) en leven & Korsten noemen dit *absolutisme*. Het absolute van leven & Korsten en het superieure van Philpott komen op hetzelfde neer. Philpott geeft een andere invulling aan de term absolutisme dan leven & Korsten (zie hieronder bij het laatste element). (2) *Subjectiviteit* heeft betrekking op zowel de *houder van soevereiniteit*, als op de *onderworpen aan de soevereiniteit*. Philpott noemt de houder van soevereiniteit de *identiteit* van de soeverein (hoewel hij dit niet expliciet als aspect noemt). Subjectiviteit in de zin van het onderworpen subject komt overeen met de juridische taal, waarin rechtssubjecten de subjecten zijn die onderworpen zijn aan het recht. (3) *Jurisdictie* doelt op de juridische macht die nodig is om als soeverein te kunnen heersen over de onderworpen subjecten. Van de vijf elementen komt deze het meest in de buurt van Philpotts eerste aspect van autoriteit. *Autoriteit* kan politiek legitiem zijn, doordat het bijvoorbeeld is gebaseerd op een vorm van recht (natuurrecht of positief recht), maar het kan ook gebaseerd zijn op vormen van geweld.²⁹ (4) *Territorialiteit*, het vierde element van leven & Korsten, en voor Philpott het derde aspect, is het meest voor de hand liggend. De soeverein heerst over een bepaald geografisch gebied. In bovenstaande definitie heb ik territorium genoemd, een woord dat in het Nederlands eer wordt geassocieerd met de dierlijke wereld. Echter de term ‘gebied’ kan ook in een niet-geografische zin gehanteerd worden (zoals thematische domeinen). Daarom geef ik de voorkeur aan territorium, ondanks de associatie met de dierlijke wereld. (5) *Ondeelbaarheid* houdt in dat de soevereiniteit niet gedeeld kan worden onder

²⁵ leven & Korsten 2012, pp. 1-2.

²⁶ leven & Korsten 2012, p. 2; zie ook: Philpott 2014, alinea 1 van hoofdstuk 2.

²⁷ Denkers waaronder: Allott 1990; Krasner 1999; Held 2002; en leven & Korsten 2012.

²⁸ Philpott spreekt niet van elementen maar van aspecten, zie: Philpott 2014, alinea 3 van hoofdstuk 1.

²⁹ leven & Korsten 2012, p. 2; Philpott 2014, alinea's 3-4 van hoofdstuk 1.

verschillende identiteiten.³⁰ Philpott noemt dit de *absolute* aard van soevereiniteit. Leven & Korsten en Philpott gebruiken de term ‘absolutisme’ dus volkomen verschillend.³¹

De genoemde elementen en aspecten, zijn hieronder visueel samengevat. Vetgedrukt zijn de benoemingen die mijn voorkeur hebben ten opzichte van alternatieve benoemingen, en die ik in het vervolg zal hanteren.

Tabel 1. Definitie en elementen van soevereiniteit

Superieure autoriteit binnen een bepaald territorium
(1) Absolutisme / superioriteit
(2) Subjectiviteit / houder / identiteit
(3) Jurisdictie / legitimiteit / autoriteit
(4) Territorialiteit / geografisch gebied
(5) Ondeelbaarheid / absolutisme

Wat in de ontwikkeling van soevereiniteit expliciet tot uiting komt, en wat impliciet ten grondslag ligt aan de hierboven besproken definitie en elementen, zijn de *interne*- en *externe dimensies* van soevereiniteit. De interne dimensie van soevereiniteit heeft betrekking op de superioriteit ten opzichte van alle andere autoriteiten binnen het territorium. De externe dimensie heeft betrekking op de onafhankelijkheid van de soeverein ten opzichte van andere soevereinen en hun territoria. Internationaal recht richt zich met name op de externe dimensie van soevereiniteit (voorbeelden zijn het principe van *non-interference*, en het belang van erkenning van staten door andere staten).³²

1.2 Historische ontwikkeling

Nu we het concept soevereiniteit elementair ontleed hebben, kunnen we de historische ontwikkeling bespreken aan de hand van Leven & Korstens vijf historische fases. Volgens Leven & Korsten ligt de oorsprong van soevereiniteit in de (vroeg) Middeleeuwen: “[t]he lasting influence of medieval feudal politics and models of political distribution of power can be traced in the development of a modern notion of sovereignty”.³³ De sociale organisatie bestond uit koninkrijken, prinses, heersers en gilden. Het Heilige Romeinse Rijk was opgedeeld in honderden Duitse *Stände*. Verondersteld werd dat deze verschillende vormen van sociale organisatie deel uit maakten van een groter geheel dat onder het gezag stond van de keizer en de paus. De keizer en de paus claimden beiden universele autoriteit te hebben en er was een constante machtsstrijd.³⁴ Deze machtsstrijd resulteerde in de vastlegging van een compromis tussen de keizer en de paus, het *Concordaat van Worms* (1122) “(...) which held that kings would be allowed to appoint bishops in relation to their earthly rule and power, and the papacy in relation to their spiritual and sacred authority”.³⁵ Het territoriale element van soevereiniteit komt in deze eerste historische fase tot uiting. Van superieure autoriteit is nog geen sprake in het Concordaat, immers de keizer en de paus hebben een gedeelde beslissingsbevoegdheid over de benoeming van bisschoppen. Wél is in deze historische fase reeds sprake van superieure autoriteit *binnen de Kerk* (welke pas later van invloed zal zijn op de niet-religieuze notie van soevereiniteit): de paus als belichaming van God,

³⁰ Hoewel soevereiniteit in klassieke zin ondeelbaar zou zijn, zal in hoofdstuk 3 een deelbare definitie van soevereiniteit besproken worden.

³¹ Leven & Korsten 2012, p. 2; Philpott 2014, alinea’s 5 en 10 van hoofdstuk 1.

³² Held 2002, p. 3; Krasner 1999, p. 47; Philpott 2014, alinea 11 van hoofdstuk 1.

³³ Leven & Korsten 2012, p. 3.

³⁴ Lesaffer 1997, p. 71; Lesaffer 2004, p. 11.

³⁵ Leven & Korsten 2012, p. 3.

zou superieure of universele zeggenschap moeten hebben op aarde (dit is de doctrine van *plenitudo potestatis*).³⁶

De tweede historische fase die leven & Korsten onderscheiden heeft betrekking op het opkomende begrip van superieure autoriteit met de processen van centralisatie in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw. De koning, als soeverein, oefende meer invloed uit door processen van centralisatie en door de geleidelijke erosie van het feudale systeem. De processen van centralisatie werden universeel gerechtvaardigd door de soeverein als superieure autoriteit zin te beschouwen. Met andere woorden, soevereiniteit werd als rechtvaardiging aangedragen voor processen centralisatie. Het werk *Six livres de la république* (1576) van Jean Bodin wordt geacht de eerste systematische benadering van politieke soevereiniteit in de Europese filosofie te zijn, omdat:

(...) the fact that he [Jean Bodin] puts the concept of sovereignty at the center of politics and develops it conceptually was of major importance for subsequent thinking about sovereignty.³⁷

Thomas Hobbes schreef een eeuw later, vanuit eenzelfde problematiek als Bodin, over soevereiniteit in *Leviathan* (1651). Beide werken zijn een reactie op de politieke omstandigheden van hun tijd. Het concept van politieke soevereiniteit was een reactie op de machtsstrijden tussen verschillende autoriteiten, waaronder religieuze. Bodin en Hobbes zagen politieke soevereiniteit als de noodzakelijke oplossing. Alleen één politiek lichaam met superieure autoriteit (boven alle andere autoriteiten) binnen een aangewezen geografisch gebied (een territorium) zou uniformiteit teweeg kunnen brengen. Deze soeverein staat boven de wet en is slechts verantwoording schuldig aan God (en niet de paus of andere religieuze autoriteiten binnen het territorium). Het overheersende element in deze fase is de superioriteit die als het ware van Goddelijke aard is en zich concentreert in één politiek lichaam, als reactie tegen de universele claim van de paus.³⁸

De derde historische fase hangt samen met het de *Vrede van Westfalia* (1648) waarmee het politieke principe van soevereiniteit werd geïntroduceerd. Hoewel het Verdrag een einde zou maken aan de religieuze conflicten, was de realiteit het tegendeel. Na het “vredes”-Verdrag waren er nog meerdere religieuze oorlogen.³⁹ Achteraf is door sommigen té veel betekenis toegekend aan de Vrede van Westfalia, die berust op twee documenten (juridisch gezien één verdrag), ondertekend in het Protestantse Osnabrück en het Katholieke Münster. De stelling dat de Vrede van Westfalia de geboorte was van soevereiniteit is een vorm van *Hineininterpretierung*, zeker als je soevereiniteit in ruime zin interpreteert (zoals we dat hier doen).⁴⁰ Desalniettemin is de Vrede van grote invloed geweest op de verdere ontwikkeling en invulling van het concept van soevereiniteit. Hoewel het Verdrag niet letterlijk spreekt over “soevereiniteit”, introduceert het wel gelijkheid tussen de prinsen en standen onafhankelijk van religie, en de standen werd het recht toegekend om:

(...) participate in all decisions regarding the Empire and (...) to form alliances with each other or with foreign powers, as

³⁶ leven & Korsten 2012, p. 3.

³⁷ leven & Korsten 2012, p. 4.

³⁸ leven & Korsten 2012, pp. 2, 4; Philpott 2014, alinea's 9-10 van hoofdstuk 1 en alinea's 9, 12-3 van hoofdstuk 2.

³⁹ Zie: Kelly 2011, pp. 417-8; Lesaffer 1997, pp. 71-2.

⁴⁰ Lesaffer 1997, p. 94; Nussbaum 1954, p. 115; Philpott 2014, alinea 3 van hoofdstuk 2.

long as these alliances were not directed against the emperor, the Empire or the public peace.⁴¹

De Vrede introduceerde een politieke notie van soevereiniteit door de invoering van principes van territoriale autonomie en non-interventie (welke met name betrekking heeft op de externe dimensie).⁴²

De periode rondom de Vrede van Westfalia is voor velen een mijlpaal in de ontwikkeling van (het concept van) soevereiniteit.⁴³ De vierde fase betreft de ontwikkeling van natiestaten, naar aanleiding van de Westfalische principes van *non-interference* en territorialiteit, en het betreft met name de vorming van natiestaten na de Franse Revolutie (1789). Leven & Korsten besteden relatief weinig aandacht aan deze fase.⁴⁴

Het vijfde historische moment van Leven & Korsten wordt gekenmerkt door de overgang naar het volk als soeverein. Kolonialisme en kapitalisme hadden emancipatiegolven van onderdrukte groepen, zoals slaven, arbeiders, en vrouwen, tot gevolg. Deze emanciperende groepen claimden politieke identiteit, wat invloed had op de conceptuele invulling van de identiteit van de soeverein. Marx & Engels' *Manifesto of the Communist Party* (1848) wordt met deze ontwikkelingen geassocieerd. Volgens Leven & Korsten ligt de oorsprong van de processen⁴⁵ van globalisering in deze periode:

In retrospect this was the beginning of a process of globalization that has led to radical forms of rethinking sovereignty, leaving behind the principles of Westphalian sovereignty and attempting to go beyond a concept of national sovereignty.⁴⁶

De nadruk op het volk als soeverein is met de tijd groter geworden, en ook complexer geworden voor internationaal recht. In de 20^e eeuw bloeien aan de ene kant staatssoevereiniteit en de politieke machtspositie van de staat des te meer door onder andere de oprichting van de League of Nations (1919) en de opvolger, de VN (1946).⁴⁷ Aan de andere kant komen processen op gang die haaks staan op het idee van staatssoevereiniteit, en de mens of et volk centraal stellen, zoals het mensenrechtenregime. Hoewel staatssoevereiniteit het fundament is van internationaal recht, evolueert de wereld naar een transnationale realiteit die geen rekening houdt met staatsgrenzen maar juist met mensen. Deze paradox raakt de kern van de probleemstelling van deze thesis.⁴⁸

⁴¹ Lesaffer 1997, p. 71.

⁴² Leven & Korsten 2012, p. 5; Lesaffer 1997, p. 72.

⁴³ Zoals voor Held en Krasner (zie de volgende paragraaf).

⁴⁴ Leven & Korsten 2012, pp. 5-6; Herschkovitz 2012, p. 2. Voor meer achtergrond over de ontwikkeling van natiestaten verwijs ik naar: Herschkovitz 2012.

⁴⁵ In het tweede hoofdstuk leg ik uit waarom het proces van globalisering meerdere processen van globalisering zijn.

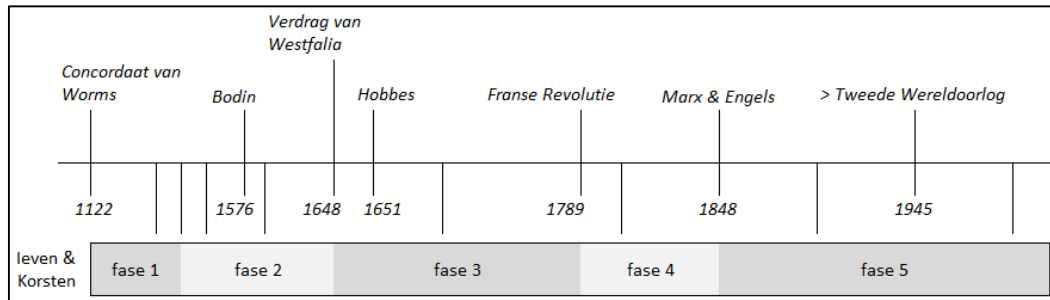
⁴⁶ Leven & Korsten 2012, p. 6.

⁴⁷ Het lijkt tegenstrijdig te zijn dat ik later de VN gebruik als argument tegen de centrale positie van staten. Het is echter, vooral met de oprichting, ook te zien als vóór de centrale positie van staten, omdat het aantoont dat staten verdragen sluiten en rechtssubject zijn, staten andere staten erkennen, en bovenal omdat de permanente leden van de VN Veiligheidsraad de politieke macht van sommige staten sterk benadrukt.

⁴⁸ Held 2002, p. 1; Herschkovitz 2012, p. 2; Leven & Korsten 2012, pp. 6-7.

De historische fases zijn samengevat in de volgende tijdlijn:

Tabel 2. Een grove tijdlijn van soevereiniteit.

1.3 Modellen van soevereiniteit

Nu we een begrip hebben van zowel de kenmerken van soevereiniteit als de historische ontwikkeling ervan, kunnen we bepaalde ontwikkelingen uitlichten. Ten eerste zal ik de invloeden van Rousseau, democratie en liberalisme toelichten aan de hand van Helds modellen. Vervolgens ga ik in op Krasners begrip van soevereiniteit, waarbij met name de externe dimensie wordt uitgelicht. Deze modellen en begrippen zijn van belang voor de uiteindelijke introductie van kosmopolitisme, en geven ook meer inzicht in het (omstreden) politieke karakter van internationaal recht.

Held onderscheidt drie modellen van soevereiniteit, die historisch georiënteerd zijn: *classic sovereignty (law of states)*, *liberal international sovereignty (law of states and the law of peoples)*, en *cosmopolitan sovereignty (the law of peoples)*.⁴⁹ Held baseert zijn onderscheidingen op de veranderingen in de invulling van legitieme politieke autoriteit: “[t]he study of the nature and changing forms of sovereignty is the study of the shifting meaning of rightful political authority”.⁵⁰ Held legt een sterke nadruk op de Vrede van Westfalia. Sterker nog, daar begint volgens hem de ontwikkeling van soevereiniteit, namelijk in de eerste periode van het *Westphalian regime*.⁵¹ Held noemt deze periode tussen 1648 en het begin van de 20e eeuw ook wel het klassieke regime (hij geeft de voorkeur aan deze term in plaats van *Westphalian regime*) van soevereiniteit en heeft betrekking op zijn eerste model van *classic sovereignty*.⁵² Dit model is gebaseerd op Bodins concept van soevereiniteit: de superieure autoriteit, in één politiek lichaam, zoals hierboven beschreven. Volgens Held is de “undivided and untrammelled power to make and enforce the law” het kenmerkende aspect van de staat.⁵³ Rond de 18e eeuw, zoals ook hierboven aangegeven, hebben staten zich ontwikkeld, en ontstond volgens Held een “society’ of states”, aanvankelijk in Europa en later over de rest van de wereld, met verdere internationaalrechtelijke ontwikkelingen tot gevolg.⁵⁴ Het klassieke regime is het recht van staten (*law of states*) omdat, volgens Held:

⁴⁹ Na de historische uiteenzetting kom ik uitgebreider terug op Helds modellen van soevereiniteit en de invloed van liberalisme en democratie op het concept van soevereiniteit.

⁵⁰ Held 2002, p. 2.

⁵¹ Terwijl leven & Korsten pas met hun derde historische moment bij de Vrede van Westfalia aankomen, begint voor Held en Krasner de uiteenzetting van soevereiniteit rond de tijd van de Vrede. Held en Krasner stellen niet dat vóór de Vrede nog geen sprake was van soevereiniteit. Zij beweren zeker niet dat de Vrede dé geboorte was van soevereiniteit. Desalniettemin vangen hun conceptuele uiteenzettingen aan met het Westfalische tijdperk en spreken zij niet, thans niet uitvoerig, over de pre-Westfalische ontwikkeling van soevereiniteit (in tegenstelling tot leven & Korsten).

⁵² Held 2002, pp. 1-3; Herschkovitz 2012, p. 1.

⁵³ Held 2002, p. 3.

⁵⁴ Held 2002, p. 3.

[it] highlights the development of a world order in which states are nominally free and equal; enjoy supreme authority over all subjects and objects within a given territory; form separate and discrete political orders with their own interests (...); recognize no temporal authority superior to themselves; engage in diplomatic initiatives but otherwise in limited measures of cooperation; regard cross-border processes as a "private matter" concerning only those immediately affected; and accept the principle of effectiveness, that is, the principle that might eventually makes right in the international world—appropriation becomes legitimation[.]⁵⁵

De bloeiperiode van de staten in Europa in de negentiende eeuw wordt ook de "Spring of Nations" genoemd.⁵⁶ Held benadrukt dat tijdens het klassieke regime een neutrale houding ten opzichte van politieke legitimiteit heerste. Sterker nog, van politieke legitimiteit was niet eens sprake. Soevereiniteit was gebaseerd op pure machtsuitoefening: "(...) classic sovereignty is associated with an unchecked and overarching supreme power".⁵⁷ Bij het maken van internationale regelingen golden er geen voorwaarden voor de positie van de betreffende vertegenwoordiger die namens de staat afspraken maakte met andere vertegenwoordigers van staten. Er gold, met andere woorden, een *de facto* benadering van autoriteit. Het principe van effectiviteit is hierbij de maatstaf: zolang de bevelen werden geaccepteerd, dan was er sprake van autoriteit. Deze benadering is onverschillig ten opzichte van de vorm van politieke organisatie. Het was niet van belang of het om een liberale democratie ging, een absoluut regime of een constitutionele monarchie.⁵⁸

Hoewel het klassieke regime duurt tot het begin van de 20^e eeuw, ontwikkelden de kenmerken van het tweede door Held onderscheiden model, *liberal international sovereignty*, zich reeds daarvoor:

[a] process was set in train in the late eighteenth century, a democratic enlightenment based on liberty, equality, and the 'general good' (...) which resumed after a fashion in the post-Second World era.⁵⁹

Een grote bijdrage aan de evolutie van het concept van soevereiniteit, en van grote invloed op de Franse Revolutie, is het werk van Rousseau over de algemene wil, die betrekking heeft op de interne dimensie van soevereiniteit. Tot op de dag van vandaag staat Rousseaus notie van volkssoevereiniteit in de academische belangstelling.⁶⁰ Het hoofdargument van zijn politieke doctrine van zijn bekende werk *Du contrat social ou Principes du droit politique* (1762) is dat de soeverein politiek legitiem kan zijn *als en alleen dan als* het een uiting is van de algemene wil (*volonté générale*). Deze notie van soevereiniteit is radicaal te noemen, omdat politieke legitimiteit noodzakelijk berust op de algemene wil ongeacht wat de algemene wil is (en of deze moreel juist zou zijn of niet). De identiteit van de soeverein is niet langer één lichaam, maar: "[is] being formed wholly of the individuals who compose it(...)".⁶¹ Hoewel Rousseaus theorie wordt gekoppeld aan democratie, is het zeker geen democratische theorie. Integendeel, de geschikte staatsvorm (democratie, aristocratie of monarchie) is afhankelijk van de

⁵⁵ Held 2002, p. 4.

⁵⁶ Herschkovitz, p. 2.

⁵⁷ Held 2010, p. 100.

⁵⁸ Peter 2010, paragraaf 1 en 3, hoofdstuk 1; Philpott 2010, paragraaf 4, hoofdstuk 1; Held 2002, pp. 1, 3-4.

⁵⁹ Israel 2011, p. 951.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld Inston 2010 en Bertram 2012.

⁶¹ Rousseau 1762, p. 14.

grootte van de staat (Rousseau spreekt over “regeringsvorm” in plaats van “staat”)⁶² en democratie is slechts geschikt voor kleine staten. Bovendien was Rousseau een felle tegenstander van indirecte democratie, zoals democratie middels volksvertegenwoordigers (de democratie zoals wij die in Nederland kennen). Democratie middels representatie is ondenkbaar voor Rousseau, want soevereiniteit is volgens hem ondeelbaar en onvervreemdbaar. Soevereiniteit opdelen is onmogelijk, want het is gebaseerd op de algemene wil als geheel. Soevereiniteit afstaan komt neer op het afstaan van de algemene wil en is in feite “self-annihilation”.⁶³ De theorie van Rousseau is niet (volledig) liberaal te noemen, maar het fundamentele liberale principe geldt voor hem wel: de mens is van nature vrij en gelijk, en elke beperking van deze vrijheid en gelijkheid behoeft rechtvaardiging (en deze is voor Rousseau gebaseerd op de algemene wil). Hoewel de politieke doctrine van Rousseau dus geen ode aan de democratie is en ook niet liberaal is, is deze wel van belang geweest voor de evolutie van het concept van soevereiniteit, met name, zoals gezegd, door het volk te zien als identiteit van de soeverein (door de algemene wil) en door voorwaarden te stellen aan politieke legitimiteit (door de algemene wil).⁶⁴

Ondanks de grote invloed, is Rousseaus notie van soevereiniteit niet gelijk aan het model van *liberal international sovereignty* (het tweede model van Held). Liberalisme en democratie hebben ook invloed gehad op de verdere invulling van het concept van soevereiniteit. Tijdens het klassieke regime werden de staten overspoeld door “successive waves of democratization”, die aanvankelijk de interne dimensie van soevereiniteit beïnvloedden en vervolgens “spillover effects” hadden voor de externe dimensie.⁶⁵ Hoewel liberalisme aanvankelijk haaks stond op democratie (vroeg liberalen stelden dat democratie zou leiden tot absolutisme of tirannie), werd liberalisme rond het einde van de negentiende eeuw “gedemocratiseerd”.⁶⁶ De grootste verschillen tussen de eerste twee modellen van Held hebben betrekking op de identiteit van de soeverein (van staat naar volk) en de voorwaarden van politieke legitimiteit (het aspect van autoriteit). Politieke legitimiteit werd steeds meer gelijkgetrokken met de gedachte en voorwaarden van de liberale democratie (in tegenstelling tot Rousseau, die geen bepaalde staatsvorm universeel geschikt achtte). Hoewel de sporen eerder aanwezig waren, is dit model van *liberal international sovereignty* volgens Held na de Tweede Wereldoorlog volledig aanwezig.⁶⁷ Dit model:

seeks to delimit political power and extend the liberal concern with limited government to the international sphere. Liberal international sovereignty embodies elements of both the law of states and the law of peoples.⁶⁸

Het tweede model van Held is, zoals gezegd en volgens citaat, niet langer alleen *the law of states* maar ook *the law of peoples*. Het derde model van Held, wordt besproken in hoofdstuk 3, en zal uitsluitend *the law of peoples* zijn.

Krasner onderscheidt vier begrippen van soevereiniteit, die elkaar overlappen qua inhoud en tijd. Het zijn dus geen historisch of analytisch afgebakende modellen.

⁶² Aan de benaming van het politieke lichaam (zoals staat, soeverein, republiek of macht) zitten haken en ogen als ook voor de benaming van de subjecten (zoals volk of burgers). Ik ga hier niet uitgebreid op in. Rousseau omschrijft deze verschillende benoemingen in: Rousseau 1762, p. 13.

⁶³ Rousseau 1762, pp. 3, 14, 20-1.

⁶⁴ Cohen 1986, p. 288; Inston 2010; Israel 2011, pp. 641-3, 1058; Rousseau 1762, pp. 53-6, 78; Williams 2007, p. 471.

⁶⁵ Held 2002, p. 5.

⁶⁶ Mosse 1988, pp. 102-3, 131-2.

⁶⁷ Held 2002, p. 17.

⁶⁸ Held 2002, p. 1.

Deze vier meest voorkomende manieren waarop soevereiniteit als begrip wordt gehanteerd, zijn:

(..) *domestic sovereignty*, referring to the organization of public authority within a state and to the level of effective control exercised by those holding authority; *interdependence sovereignty*, referring to the ability of public authorities to control transborder movements; *international legal sovereignty*, referring to the mutual recognition of states or other entities; and *Westphalian sovereignty*, referring to the exclusion of external actors from domestic authority configurations.⁶⁹

Domestic sovereignty heeft betrekking op de interne dimensie van soevereiniteit. Krasner schaaft hier de werken van Bodin en Hobbes onder, waarbij de ontwikkeling van het concept soevereiniteit en de bijbehorende kwaliteiten met betrekking tot de interne organisatie - binnen het territorium - centraal staan. *Interdependence sovereignty* heeft volgens Held ook betrekking op de interne dimensie. In discussies over globalisering, gaat het volgens Held met name om dit begrip van soevereiniteit.⁷⁰ Krasner is met name geïnteresseerd in *Westphalian sovereignty* en *international legal sovereignty* Westfalische soevereiniteit en internationaalrechtelijke soevereiniteit - en dus in de externe dimensie van soevereiniteit (die ook voor internationaal recht het meest duidelijke naar voren komt, in tegenstelling tot de interne dimensie).⁷¹

In internationaal recht ligt de nadruk op de externe dimensie van soevereiniteit. De conditionering van politieke legitimiteit in termen van liberalisme en democratie had voor de interne dimensie, zoals hierboven besproken, ook gevolgen voor de externe dimensie van soevereiniteit. De parallel tussen individueel liberalisme en soevereiniteit in internationaalrechtelijke zin is duidelijk aanwezig. Net als individuen worden staten geacht vrij en gelijk te zijn, en deze gedachte werd alsmaar sterker.⁷² Volgens Krasner:

[the] state is treated at the international level analogous to the individual at the national level. Sovereignty, independence and consent are comparable with the position that the individual has in the liberal theory of the state.⁷³

Krasner benadrukt zijn instrumentele visie op internationaal recht.⁷⁴ Hij gaat ervan uit dat het heersers zijn, en niet staten, die beslissingen maken over beleid, regels en instituties. Zijn onderzoek berust op de veronderstelling dat "(...) rulers want to stay in power (...)".⁷⁵ En om aan de macht te blijven doen heersers verschillende dingen, zoals "(...) enhance their position by embracing human rights; others exceed by endorsing

⁶⁹ Krasner 1999, p. 9 [nadruk toegevoegd].

⁷⁰ In dit betoog komt de bespreking van globalisering terug in paragrafen 2.1-2. Echter, in mijn ogen maakt globalisering inbreuk op alle begrippen van soevereiniteit die Krasner benoemt. *Domestic sovereignty* wordt bedreigd omdat de soeverein niet langer de enige soeverein is in het territorium. Economische integratie, bijvoorbeeld, heeft tot gevolg dat de Wereldhandelsorganisatie zich "bemoeit" met de interne gang van zaken (de regering mag geen subsidies geven aan bedrijven, als dit een vorm van protectionisme is). Ook de externe dimensie, en beide begrippen hierin, wordt geschaad, en met name het principe van non-interventie. De vier begrippen overlappen elkaar, en dus is het niet onlogisch dat grootse ontwikkelingen zoals globalisering, gevolgen heeft voor al deze begrippen.

⁷¹ Krasner 1999, pp. 4-5, 9-14.

⁷² Besson 2011, p. 377; Koskenniemi 2005, pp. 224, 232-3; Krasner 1999, p. 14.

⁷³ Krasner 1999, p. 14.

⁷⁴ Volgens de instrumentalist is internationaal recht zo goed als uitsluitend een middel (instrument) voor de politieke agenda en voor de instandhouding van machtsongelijkheid. De formalist daarentegen meent objectief te kunnen beoordelen wat juist of legaal is volgens internationaal recht (Koskenniemi 2011, p. 241).

⁷⁵ Krasner 1999, p. 7.

exclusionary nationalism”.⁷⁶ Hoewel ik deze aanname niet ontken, zal ik in het vervolg de term ‘staat’ aanhouden, en mij concentreren op het inter-statelijke, politieke karakter van internationaal recht.

De externe dimensie van soevereiniteit werd alsmaar belangrijker, met name sinds de “Spring of Nations” (hierboven genoemd). Erkenning van soevereiniteit door buitenstaanders is een basisvoorwaarde voor het bestaan internationaal recht (sterker nog: staten maken internationaal recht). Staten verlangen naar *international legal sovereignty*. Kortom staten verlangen naar de erkenning door buitenstaanders van de soevereiniteit van de staat en dus de erkenning dat het een staat *is*. De erkenning van staatssoevereiniteit, is te zien als “a ticket of general admission to the international arena”.⁷⁷ Erkenning levert veel voordelen op: “[r]ecognition facilitates treaty making, establishes diplomatic immunity, and offers a shield against legal actions taken in other states”.⁷⁸ Echter volgens het paradoxale artikel 3 van de *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States* (1933)⁷⁹ is het politiek bestaan van de staat onafhankelijk van erkenning door andere staten. Volgens artikel 1 moet de staat beschikken over vier kwalificaties waaronder het vermogen tot het aangaan van relaties met andere staten. De praktijk is dat staten pas relaties aangaan met andere “staten” als zij deze erkennen als zodanig. Kortom: het bestaan van een staat is wel degelijk afhankelijk van de erkenning van andere staten.⁸⁰ Het fundamentele politieke karakter van internationaal recht wordt mede hierdoor bepaald, omdat de erkenning - of juist de expliciete niet-erkenning - van staten door andere staten een politieke daad kan zijn, en dat vaak ook is. Deze basis voor internationaal recht is kortom een politiek instrument, en berust (helaas) niet altijd op een poging van objectieve toetsing van voorwaarden van politieke legitimiteit (denk hier bijvoorbeeld aan de weigering van Israël om Palestina als staat te erkennen).⁸¹ Sterker nog, regeringen zonder effectieve controle zijn erkend als staat, regeringen met effectieve controle zijn niet erkend als staat, en aan politieke lichamen zonder superioriteit of territorium is soevereiniteit toegekend (denk hier bijvoorbeeld aan de “observer status” die de VN heeft toegekend aan niet-staten).⁸²

Krasners werk behoeft echter nog een essentiële toelichting. De ondertitel van zijn boek, *organized hypocrisy*, heeft betrekking op de grootste stelling die hij in zijn boek verdedigt. Hoewel soevereiniteit wordt gekenmerkt door bepaalde elementen, aspecten en kwaliteiten (die hierboven besproken zijn), is dit een aanname die niet representatief is voor de werkelijke stand van zaken, want: “only a very few states have possessed all of these attributes”.⁸³ Er heeft nooit een tijd bestaan, ook niet in het klassieke regime, waarin alle, nog niet eens de meeste, politieke entiteiten die ‘staat’ werden genoemd de genoemde soevereine kwaliteiten hadden. Bovendien zijn er ook zat politieke entiteiten geweest, die wel enige soevereine eigenschappen hadden, maar die niet als ‘staat’ werden erkend, zoals Andorra (een gebied in de Pyreneeën tussen Frankrijk en Spanje).⁸⁴ Daarnaast hebben er altijd alternatieven voor staten bestaan, waarvoor verschillende principes van soevereiniteit golden. Een actueel voorbeeld is de Europese Unie – het is geen staat, maar bezit toch een vorm van soevereiniteit. Krasner uit wederom zijn instrumentele visie door te stellen: “[w]hen rulers have confronted

⁷⁶ Krasner 1999, p. 7.

⁷⁷ Krasner 1999, p. 16.

⁷⁸ Krasner 1999, p. 7.

⁷⁹ Direct in te zien via: <<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>>

⁸⁰ Besson 2011, p. 377; Krasner 1999, p. 7.

⁸¹ Krasner 1999, pp. 14-5.

⁸² Voor meer (concrete) voorbeelden, zie: Krasner 1999, pp. 14-6.

⁸³ Krasner 1999, p. 220.

⁸⁴ Krasner 1999, p. 229. Voor meer voorbeelden zie: Krasner 1999, pp. 15-6.

new problems they have often invented new rules".⁸⁵ Als voorbeeld noemt hij de benoemingen van de bisschoppen (dit is hierboven besproken, het Concordaat van Worms). Maar actuele voorbeelden zijn de internationale organisaties, die zijn opgericht door staten voor de aanpak een specifiek probleem (dit komt verder ter sprake in paragraaf 2.3 over fragmentatie van internationaal recht). Met andere woorden, soevereiniteit in het internationale systeem is een ideaal dat nooit werkelijk in volledige of universele zin heeft bestaan. De heersers zijn niet gebonden aan spelregels, "[t]he international system is not a game of chess",⁸⁶ en, sterker nog, zij passen zelf de spelregels aan wanneer dat in hun ogen nodig zou zijn.⁸⁷ Het gebrek aan universele spelregels, en de invloed van politieke willekeur van heersers, resulteert in een internationale arena van "winnaars" en "verliezers" (dit zijn termen die in de bespreking van de Sousa Santos terug komen):

[i]n the absence of any well-established hierarchical structure of authority, coercion and imposition are always options that the strong can deploy against the weak.⁸⁸

2 OVER DE TRANSNATIONALE REALITEIT

Het vorige hoofdstuk schetst een wereld waarin de mensen zijn ingedeeld in staten: "[t]he people of the world have been herded like cattle into states".⁸⁹ Het is het resultaat van een eeuwenlang proces waarbij afscheid is genomen van een chaotisch en door conflicten gespleten Europa, en waarbij de wereld geleidelijk is ingedeeld in territoriaal afgebakende machtsconcentraten. Staten met een geografisch aangewezen gebied waarin de nationale regering, bij voorkeur een liberale democratie, superieure autoriteit geniet. Staten zijn zelfstandige, politieke eilanden die onderling afspraken maken in de vorm van verdragen. Staten, die erkend moeten worden door andere staten om de voordelen van soevereiniteit te mogen genieten. Staatsgrenzen scheiden de soevereinen, en de staten mogen geen inbreuk maken op elkaars soevereiniteit. Internationaal recht is inter-statelijk recht en is gebaseerd op een concept van superieure staatssoevereiniteit.

Deze voorstelling van de wereld die uitsluitend bestaat uit soevereine staten is een fictie. Internationaal recht is het resultaat van een politiek machtsspel in een internationale arena waarin de regels bepaald worden door de spelers zelf: de staten. Desondanks, zowel de fictie van soevereine staten als de werkelijkheid van de internationale arena waarin staten de spelregels bepalen, staan beide haaks op de transnationale realiteit. De fundamentele structuur van internationaal recht, gekenmerkt door de centrale positie van staten, sluit niet aan op het wereldbeeld dat zich heeft ontwikkeld ten gevolge van de hieronder besproken transnationale ontwikkelingen. Het is onontkoombaar dat recht achterloopt op de realiteit, maar de fundamentele inter-statelijke structuur van internationaal recht is bij lange na niet meer vergelijkbaar met de transnationale realiteit. In dit hoofdstuk zal ik drie hoofdzaken benoemen die de reden zijn voor deze discrepantie tussen de fundamentele structuur van internationaal recht en de transnationale realiteit: de processen van globalisering, de eigen wil van internationale organisaties, en het mensenrechtenregime. Het zal blijken dat we in een zesde historische fase van soevereiniteit zijn beland, die afscheid neemt van de centrale positie van staten. De te bespreken transnationale ontwikkelingen toont de weg naar Helds derde model, *cosmopolitan sovereignty*,

⁸⁵ Krasner 1999, p. 229.

⁸⁶ Krasner 1999, p. 237.

⁸⁷ Krasner 1999, pp. 220, 228-38.

⁸⁸ Krasner 1999, p. 238.

⁸⁹ Alott 1990, p. 275.

waarbij het niet langer meer *the law of the states* zal zijn, maar uitsluitend *the law of the peoples*.

2.1 Globalisering

De processen van globalisering – vandaar de titel *globalisering* – maken inbreuk op staatssoevereiniteit, simpelweg omdat deze geen rekening houden met staatsgrenzen. Deze stelling behoeft echter verdere onderbouwing. Held *et al* definiëren globalisering als volgt:

Globalization: n. a process (or set of processes) that embodies a transformation in the spatial organization of social relations and transactions, generating transcontinental or interregional flows and networks of activity, interaction, and power.⁹⁰

Wat ontbreekt in deze definitie is het element van het tijdsbesef, in de zin van ervaring van tijd (hierover later meer). Kort na deze definitie geven Held *et al* een gesimplificeerde uitleg, die benadrukt dat (de invloed van) globalisering met de tijd sterker is geworden: “[i]n short, globalization is about the connections between different regions of the world (...) and the ways in which they change and increase over time”.⁹¹ Een andere definitie, die in het KOF index gehanteerd wordt, is:

(...) globalization describes the process of creating networks of connections among actors at multicontinental distances, mediated through a variety of flows including people, information and ideas, capital, and goods.⁹²

Het KOF index van globalisering bestaat sinds 2002 en “meet” de globale interacties op onder meer economisch, sociaal en politiek domein. KOF, een Zwitsers bedrijf, produceert deze index en meet de mate van globalisering van 207 staten en gebieden op een schaal van 1 tot 100. KOF geeft met andere woorden *rankings* van het niveau van globalisering aan 207 staten en gebieden, en KOF maakt deze kenbaar via het KOF index. Aan de KOF index zitten veel haken en ogen, een eigenschap die niet vreemd is voor (conclusies gebaseerd op) *rankings* en statistiek. Desalniettemin is het voor de literatuur een belangrijke bron gebleken (vooral voor economische onderzoeken)⁹³ en daarom een vermelding in dit hoofdstuk waard. Afgezien van de definitie die het KOF index hanteert, zal ik verder niet ingaan op deze index.⁹⁴

Zoals gezegd, is globalisering geen uniforme ontwikkeling maar een set van processen. Deze processen overlappen elkaar, zijn verworven met elkaar en versterken elkaar. Voordat ik de processen inhoudelijk benoem en bespreek, zal ik ingaan op de oorsprong van globalisering. Hoewel globalisering tegenwoordig sterker is dan voorheen, is globalisering niet nieuw. Held *et al* stellen dat het reeds in werking is gezet met de eerste migratiestromen en de ontdekkingen van andere continenten door Europeanen. De eerste grote migratiestroom was in de negentiende eeuw toen circa tien miljoen slaven werden verscheept van Afrika naar Amerika.⁹⁵ Een andere

⁹⁰ Held *et al* 1999, p. 483.

⁹¹ Held *et al* 1999, p. 484.

⁹² Potrafke 2015, p. 510.

⁹³ Voor een overzicht van literatuur die het KOF index gebruikt, zie:

<<http://globalization.kof.ethz.ch/papers/>>

⁹⁴ <<http://globalization.kof.ethz.ch/>>;

<<http://islaunchpad.weebly.com/index-of-globalization-kof.html>>

⁹⁵ Ik benadruk dat ik hier geen exacte aantallen en jaren wil noemen, omdat ik deze informatie uit één bron heb gehaald (Held *et al* 1999), en omdat ik aanneem dat er veel discussie en onenigheid bestaat over de exacte geschiedenis en omvang van de slavernij. Relevant hier is slechts de grove schets van enorme migratiestromen uit het verleden.

immense migratiestroom bestond uit ruim dertig miljoen mensen die naar Amerika migreerden tussen de negentiende eeuw en de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vonden er verschillende (geforceerde) migratiestromen plaats: “[e]thnic Germans fled to the Soviet Union and Eastern Europe. Jews headed for Israel. Pakistan and India exchanged millions of people. And Koreans flooded south”.⁹⁶ De West-Europese economie heeft in de jaren ’50 en ’60 miljoenen migranten naar zich toe getrokken. De oliecrises in de jaren ’70 zorgden voor een strikter migratiebeleid, maar “they [West-Europese landen] couldn’t stop the foreign population and ethnic mix continuing to grow”.⁹⁷ Een historisch besef van de vele migratiestromen is van belang om de ethnische diversiteit in onze (de Nederlandse en andere Westerse landen) onder ogen te zien. Niet alleen gaan de sporen van deze ethnische diversiteit ver terug in de tijd, ook in huidige tijden is er veel arbeidsmigratie alsook illegale migratie. Staten worden gedwongen “to reassess what national citizenship is and what it means as an era of diversity transforms identities and cultures”.⁹⁸

Een andere ontwikkeling, die als tweede aanleiding voor globalisering te zien is, is de technologische vooruitgang. Sinds de Industriële Revolutie is een ontwikkeling in gang gezet die resulteert in een alsmaar groter wordende *time-spatial compression*. Het besef van afstand, en daardoor ook van tijd, is veranderd. Door fietsen, auto’s, treinen, en vliegtuigen is de mens mobieler geworden dan ooit. De reisafstand is feitelijk even lang, maar de reisduur is korter, met als gevolg een verandering in het besef van tijd en ruimte. Deze veranderingen in de ervaring van tijd en ruimte zijn reeds door Marx gesignaleerd halverwege de negentiende eeuw.⁹⁹ Niet alleen de mobiliteit van mensen is enorm vooruitgegaan door technologische vooruitgang, maar ook de communicatie. Fax, radio, vaste telefonie, televisie en mobiele telefonie hebben de communicatiemogelijkheden tussen mensen en de mogelijkheden van nieuwsverspreiding significant uitgebreid. Afstand en tijd zijn worden alsmaar kleiner. Op het nieuws zijn beelden te zien van gewelddadige conflicten aan de andere kant van de wereld. Mensen kunnen direct met elkaar communiceren, zonder enige belemmering van afstand en tijd, door telefonisch contact. Maar het technologische middel dat met kop en schouders boven de rest uitsteekt, is het Internet, en met name *wireless* Internet op computers, laptops, tablets en smartphones. Deze highspeed technologieën lijken afstand en tijd volledig irrelevant te maken. Door applicaties zoals Skype kunnen mensen (met internettoegang) waar dan ook ter wereld niet alleen direct met elkaar spreken, maar elkaar daarbij ook *live* zien, en hiervoor is niet eens een computer vereist – een smartphone volstaat als direct portaal naar de rest van de wereld. De notie van Internet Revolutie schijnt in dit licht een *understatement*.¹⁰⁰

Aldus, een korte blik op alleen technologie en technologische mogelijkheden illustreert een neutraliteit ten opzichte van staatsgrenzen. De transnationale sociale *interconnectedness* leidt tot deterritorialisatie (de tegenhanger van territorialisatie). Sociale activiteiten en handelingen (met betrekking tot onder meer familie, werk, wetenschap, toerisme, criminaliteit) vinden plaats zonder inachtneming van geografische indelingen.¹⁰¹ Ik citeer:

⁹⁶ Held *et al* 1999, p. 485.

⁹⁷ Held *et al* 1999, p. 485.

⁹⁸ Held *et al* 1999, p. 485 (citaat); Held *et al* 1999, pp. 484-5; Scheuerman 2014, alinea 5 van hoofdstuk 2.

⁹⁹ Voor concrete referenties naar Marx en anderen die in een vroeg stadium signaleerden dat het besef van tijd en ruimte aan verandering onderhevig is, verwijs ik naar: Scheuerman 2014, hoofdstuk 1.

¹⁰⁰ Held *et al* 1999, p. 486; Potrafke 2015, p. 531; Scheuerman 2014, alinea’s 1-2, 4 van hoofdstuk 1.

¹⁰¹ Scheuerman 2014, alinea’s 2-3 van hoofdstuk 2.

[t]erritory in (...) a traditional sense of a geographically identifiable location no longer constitutes the whole of "social space" in which human activity takes places.¹⁰²

Een ander proces, of vorm, van globalisering is de economische integratie, en daarmee samenhangend de transnationale *flows* van goederen, diensten, productie en kapitaal. Hoewel handel in principe wordt gedreven door economische spelers (zoals ondernemers, bedrijven, etc.) heeft de internationale politiek grote slagen gemaakt sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog in de weg naar de creatie van één globale economie of markt zonder handelsbarrières. In 1944 vond het *Bretton Woods Conference* plaats die tot doel had: "to avoid monetary disorders of earlier decades in the future and to ensure international trade discipline".¹⁰³ Deze conferentie had uiteindelijk de totstandkoming van drie invloedrijke internationale organisaties¹⁰⁴ tot gevolg, ook wel de *Bretton Woods institutions* genoemd: het IMF (het *International Monetary Fund*), de *World Bank* (de werkelijke naam is de *International Bank for Reconstruction and Development*), en de WHO (voorheen *General Agreement on Tariffs and Trade* en sinds 1995 de *World Trade Organization*). De WHO heeft momenteel (april 2015) 161 lidstaten.¹⁰⁵ Grote handelsblokken, zoals in Europa, Noord-Amerika en Azië, handelen met elkaar en daarbuiten. WHO-lidstaten zijn verplicht producten van andere WHO-lidstaten als volledig gelijk te behandelen als binnenlandse producten en mogen dus niet (indirect) buitenlandse WHO-producten discrimineren, bijvoorbeeld in de vorm van protectionisme van eigen sectoren.¹⁰⁶

Gezien de beperkte omvang van deze thesis, kan ik niet uitgebreid ingaan op de (juridische) constructies en principes van internationaal economisch recht. Wel zijn twee aspecten van belang van deze economische globalisering, die in gang is gezet door de *Bretton Woods* instituties. Ten eerste resulteert de economische integratie, naast (en verworven met) de sociale processen hierboven genoemd, in een verdere deterritorialisatie. Nationale economieën groeien samen tot een wereldeconomie, waardoor de grenzen tussen binnenlandse en buitenlandse economie verwateren. Hoewel economische en sociale activiteiten niet langer beperkt worden door staatsgrenzen, blijft de formele politieke macht in handen van de soevereine staat. Echter de staat alleen schijnt ineffectief om de transnationale netwerken, problemen en activiteiten te reguleren of op te lossen. Deterritorialisatie maakt inbreuk op staatssoevereiniteit, omdat de staat niet langer de transnationale activiteiten als gevolg van globalisering kan reguleren.¹⁰⁷ Het lijkt op het eerste gezicht daarom ironisch dat staten met elkaar internationale organisaties, zoals de WHO, oprichten, die vervolgens van invloed zijn op de verdere globalisering, deterritorialisatie en degradatie van staatssoevereiniteit. Maar internationale organisaties verschillen essentieel van andere vormen van internationale samenwerking, omdat zij een orgaan moeten hebben met een *distinct will*. Een internationale organisatie, zoals de VN, de EU en de WHO, heeft een eigen wil, los van haar lidstaten. Deze eigen wil van internationale organisaties illustreert de complexe verhoudingen tussen internationale organisaties en hun

¹⁰² Scheuerman 2014, alinea 2 van hoofdstuk 2.

¹⁰³ Loibl 2010, p. 723.

¹⁰⁴ Voor meer informatie over internationale organisaties in het algemeen, de totstandkomingen en historie ervan, verwijs ik naar: Klabbers 2009 (en met name pp. 14-37).

¹⁰⁵ <https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm>

¹⁰⁶ Artikel III *The General Agreement of Tariffs and Trade 1994* (Brölmann 2010, p. 171); Brock 2015, alinea's 1 en 4 van hoofdstuk 4; Held *et al* 1999, pp. 483-5, 490-3; Loibl 2010, pp. 723, 734; Potrafke 2015, p. 510; Scheuerman 2014, inleiding, alinea 4 van hoofdstuk 2.

¹⁰⁷ Denk hier terug aan Krasners begrip van *interdependence sovereignty*.

lidstaten.¹⁰⁸

Ten tweede resulteert economische globalisering in de verwatering van grenzen tussen economie en politiek, een gevolg dat de *Bretton Woods* instituties waarschijnlijk niet op het oog hadden. Hoewel politiek geassocieerd wordt met de staat en met publieke macht, is er een proces aan de gang dat Wolin “the privatization of public power” noemt.¹⁰⁹ Economische spelers zijn niet langer uitsluitend te analyseren in economische termen, want zij hebben ook politieke kenmerken. De waarde van economie heeft een politiek karakter gekregen. De superieure autoriteit van de nationale regering is op de interne dimensie van soevereiniteit is afgezwakt door de invloed van economische machten, zoals grote multinationals.¹¹⁰ Door globalisering is soevereiniteit als *interdependence sovereignty* én *domestic sovereignty* afgezwakt, want: “if a state cannot regulate what passes across its borders, it will not be able to control what happens within them”.¹¹¹ Globalisering heeft zowel invloed op de externe als op de interne dimensies van soevereiniteit.¹¹²

Nog niet genoemde transnationale factoren die samenwerking tussen staten, al dan niet in de vorm van internationale organisaties, behoeven zijn onder andere criminele activiteiten (drugsmokkel, mensenhandel, terrorisme, cybercrime), milieukwesties (zoals de invloed van CO₂-uitstoot op de ozonlaag) en ziektes (virussen zoals de Mexicaanse griep en Ebola). Technologische ontwikkelingen hebben invloed op het milieu, de hypermobiliteit van de mensen leidt tot een snellere verspreiding van virussen, en criminele activiteiten vinden ook plaats in de digitale wereld – met alle gevolgen van dien en *ongeacht staatsgrenzen of staatssoevereiniteit*.¹¹³

Het blijkt uit bovenstaande dat globalisering een verzameling van processen is die gevolgen heeft voor de staatssoevereiniteit in meerdere opzichten. Hoewel de eerste voetstappen van globalisering reeds lang geleden gezet zijn met migratiestromen en technologische ontwikkelingen, hebben de processen sinds de tweede helft van de twintigste eeuw enorme sprongen gemaakt. Meer dan ooit zijn de mensen op aarde met elkaar verbonden en afhankelijk van elkaar geworden. Niet alleen sociale aspecten zijn transnationaal, maar ook de economische integratie zorgt voor de verwatering van grenzen tussen binnenland en buitenland, en tussen economie en politiek. Internationale organisaties zijn noodzakelijk gebleken om grensoverschrijdende problemen (zoals virussen en criminaliteit) enigszins het hoofd te kunnen bieden. Desondanks is het te rigoureuus om te stellen dat staatssoevereiniteit dus zinloos is geworden of dat staten zouden moeten verdwijnen:

It does not signal the end of the nation-state or the death of politics. But it does mean that politics is no longer, and can no longer be, based simply on nation-states.¹¹⁴

2.2 Globalisering in een hegemonisch perspectief

Bovenstaande omschrijving van globalisering past in het straatje van een kosmopolitisch denker, zoals Held. Kritiek op deze voorstelling van zaken komt uit de hoek van het kommunitarisme, een stroming die zich heeft ontwikkeld naar aanleiding van *A Theory of Justice* van Rawls. Critici van de liberale theorie, zoals Taylor, worden beschouwd als kommunitaristen.¹¹⁵ Hoewel ik niet beoog het onderscheid tussen kosmopolitisme en

¹⁰⁸ Held *et al* 1999, pp. 484, 494-6; Klabbers 2009, pp. 11-2; Scheuerman 2014, alinea 2 van hoofdstuk 2, alinea's 2-3 van hoofdstuk 3; Zakaria 2008 p. 31

¹⁰⁹ Wolin 2004, p. 588.

¹¹⁰ Held *et al* 1999, pp. 491-2; Wolin 2004, pp. 562-3, 588-9.

¹¹¹ Krasner 1999, p. 13.

¹¹² Held 2002, p. 22; Koskeniemi 2011, pp. 236-7; Krasner 1999, pp. 9, 12-3.

¹¹³ Held *et al* 1999, p. 489-90, 494;

¹¹⁴ Held *et al* 1999, p. 484.

¹¹⁵ Bell 2013, inleiding, alinea's 1,

kommunitarisme te beschrijven, wil ik wel op dit punt (globalisering) alsook in de volgende paragraaf over het mensenrechtenregime inhaken op de theorie van de Sousa Santos (te zien als een aanhanger van Taylor en als een kommunitarist).¹¹⁶

De Sousa Santos beschrijft globalisering vanuit ander perspectief dan wij tot nu toe hebben gezien en hij benadrukt het hegemonische karakter ervan:

what is generally called globalization is a vast social field in which hegemonic or dominant social groups, states, interests and ideologies collide with counter-hegemonic or subordinate social groups, states, interests and ideologies on a world scale.¹¹⁷

De Sousa Santos benadrukt het onderscheid tussen hegemonische globalisering en *counter-hegemonic* globalisering. Globalisering gaat over winnaars en verliezers¹¹⁸ en “[t]he dominant discourse on globalization is the history of the winners, told by the winners”.¹¹⁹ Globalisering, zoals deze in het algemeen wordt beschreven (door de “winnaars” dus), berust, volgens de Sousa Santos, ten eerste op de *determinist fallacy*. Globalisering wordt omschreven als een ontwikkeling die “gewoon” gebeurt als gevolg van een samenloop van omstandigheden, terwijl het in feite berust op de politieke motieven van liberale, Westerse staten. De omschrijving in de vorige paragraaf neemt dit in acht, hoewel met minder nadruk dan de Sousa Santos dat doet, aangezien de *Bretton Woods* instituties genoemd zijn als drijfveer van de economische globalisering. Ten tweede berust het verhaal van globalisering op de *fallacy of the disappearance of the South*, waaraan de vorige paragraaf wel (impliciet) lijdt. Het komt erop neer dat er ten onrechte van uitgegaan wordt dat de minder ontwikkelde landen net zo “eerlijk”, gelijk en competitief deel kunnen nemen aan de globale economie als de andere, meer ontwikkelde, landen. Maar het tegendeel is waar, stelt de Sousa Santos, want de ongelijkheid tussen het Noorden en het Zuiden (tussen de ontwikkelde, en minder ontwikkelde of “Derde Wereld”-landen) is de laatste decennia juist groter geworden.¹²⁰ De Sousa Santos definieert globalisering daarom op andere wijze als de definities genoemd in de vorige paragraaf:

it is a set of unequal exchanges in which a certain artefact, condition, entity or local identity extends its influence beyond its local or national borders and, in so doing, develops an ability to designate as local another rival artefact, condition, entity or identity.¹²¹

Wat mij interesseert aan de Sousa Santos’ theorie is niet zozeer de verschillende kampen die hij benadrukt (hegemonische versus anti-hegemonische globalisering), en die ik ook niet ontken, maar de nadruk die hij legt op het *lokale* karakter van globalisering, wat ook in zijn definitie sterk naar voren komt. Dit lijkt op het eerste gezicht paradoxaal, maar is bij nader inzien juist zeer overtuigend. Een pure globalisering, in de zin dat een norm vanuit globaal niveau wordt geprojecteerd op en geïntegreerd in de wereld, bestaat niet. De norm die geglobaliseerd wordt is altijd afkomstig van of gebaseerd op een lokale norm: “(...) what we call globalization is always the successful globalization of a particular localism”.¹²² De term globalisering zou volgens de Sousa Santos net zo goed vervangen kunnen worden door de term

¹¹⁶ Voor meer informatie over kommunitarisme verwijst ik naar: Bell 2013.

¹¹⁷ De Sousa Santos 2006, p. 393.

¹¹⁸ Deze termen heb ik ook in paragraaf 1.3 gebruikt.

¹¹⁹ De Sousa Santos 2006, p. 395.

¹²⁰ De Sousa Santos 2006, pp. 393-5.

¹²¹ De Sousa Santos 2006, p. 396.

¹²² De Sousa Santos 2006, p. 396.

lokalisering. Maar het hegemonische karakter van globalisering resulteert in de voorkeur van de term globalisering, omdat het een inferieure positie van het lokale niveau veronderstelt.¹²³

De relatie tussen het lokale en het globale, en de dominante positie van bepaalde lokalen, is een bewustwording die, zo meen ik, serieus in acht genomen moet worden bij elk kosmopolitisch streven. Ik wil daarom hier toelichten hoe de Sousa Santos die relatie precies ziet. Zoals gezegd, onderscheidt de Sousa Santos hegemonische globalisering van counter-hegemonische¹²⁴ globalisering. Hij ziet deze als de “two main modes of production of globalization”.¹²⁵ Onder hegemonische globalisering vallen de volgende twee processen: *globalized localism* en *localized globalism*. *Globalized localism* is het proces waarbij een specifiek fenomeen succesvol is geglobaliseerd, zoals:

(...) the worldwide activities of the multinational, the transformation of the English language into a lingua franca, the globalization of American fast food or popular music or the worldwide adoption of the same laws of intellectual ownership, patents or telecommunications aggressively promoted by the USA.¹²⁶

Het tweede hegemonische proces is *localized globalism* en dit is: “the specific impact on local conditions produced by transnational practices and imperatives that arise from globalized localisms”.¹²⁷ *Localized globalism* ziet hij als een gevolg van *globalized localism*. Het is dus indirect gebaseerd op een lokaal gebruik. Transnationale gebruiken hebben impact op lokale gebruiken. Hij noemt verschillende voorbeelden, waaronder het gebruik of misbruik van cultureel-historische schatten ten behoeve van toerisme, ontbossing en vernietiging van fossiele brandstoffen om staatsschulden het hoofd te kunnen bieden, en het ecologische dumpbeleid van kapitalistische landen in Derde Wereldlanden, waarbij deze zwakkere landen, volgens de Sousa Santos, zich hiervoor laten gebruiken om staatsschulden af te betalen.¹²⁸ Hoewel ik zijn voorbeelden niet erg verhelderend vind, begrijp ik het proces wat hij probeert aan te duiden, namelijk dat geglobaliseerde condities, waaronder de globale economische integratie, invloed heeft op het gedrag en beleid van lokale actoren, zoals Derde Wereldlanden die proberen bij te benen met de globale economische competitie.¹²⁹

Deze hegemonische processen beschouwt de Sousa Santos als neoliberale top-down globalisering. Het counter-hegemonische proces is bottom-up en bestaat uit “(...) the transnationally organized resistance against the unequal exchanges produced or intensified by globalized localisms and localized globalisms”.¹³⁰ Hij noemt deze modus

¹²³ De Sousa Santos 2006, p. 396.

¹²⁴ Ik hou het voorvoegsel “counter” aan, omdat ik geen Nederlands woord kan noemen dat dezelfde betekenis over kan brengen. “Anti” zou bijvoorbeeld niet kloppen, omdat het juist erom gaat dat counter-hegemonie een reactie is op hegemonie – een beweging die reageert op een andere beweging. “Tegen”-hegemonie zou ook de lading niet dekken, omdat het een te algemene term is.

¹²⁵ De Sousa Santos 2006, p. 396. De Sousa Santos heeft in een eerder artikel ook globaliseringsprocessen onderscheiden, waarbij de counter-hegemonische processen net iets anders geformuleerd worden. Dit artikel was geschreven in het kader van mensenrechten waarbij hij ook inhaakt op globalisering (De Sousa Santos 1997, pp. 4-6). Echter, veronderstellende dat het artikel uit 2006, gericht op globalisering als hoofdzaak, verfijnder is dan zijn tien jaar eerdere bespreking van globalisering als bijzaak, neem ik dit 2006-artikel als leidraad voor zijn visie op globalisering.

¹²⁶ De Sousa Santos 2006, p. 396.

¹²⁷ De Sousa Santos 2006, p. 397.

¹²⁸ Chemisch afval wordt gedumpt in “zwakkere” staten. De WHO heeft naar aanleiding van deze gewoonte een Anti-Dumping beleid aangenomen, waarvan de effectiviteit wordt betwist. Voor meer informatie hierover verwijs ik naar: Niels & ten Kate 2006 en Bown 2008.

¹²⁹ De Sousa Santos 2006, pp. 396-7.

¹³⁰ De Sousa Santos 2006, p. 397.

insurgent cosmopolitanism. Ik benadruk dat de Sousa Santos een andere invulling geeft aan de term kosmopolitisme dan gebruikelijk, wat hij ook zelf aangeeft.¹³¹ De Sousa Santos ziet deze counter-modus als een kosmopolitisch protest van “slachtoffers” tegen de werking van de hegemonische processen en de daar uitvloeiende groter wordende ongelijkheid. De slachtoffers organiseren zich transnationaal, dank de technologische communicatiemogelijkheden, en profileren zich als onderdrukte groepen. De Sousa Santos noemt als voorbeelden onder meer de vereniging van arbeiders in verschillende landen van grote multinationals, transnationale netwerken voor feministen, en mensenrechtenorganisaties.¹³²

De Sousa Santos’ perspectief op globalisering laat zien dat globalisering niet alleen een set van processen is, waaronder economische integratie en technologische vooruitgang, die mensen transnationaal wederzijds afhankelijk maakt, maar dat er ook een onderscheid is tussen - wat ik zou formuleren als - *actieve* globalisering (De Sousa Santos’ perceptie van hegemonische globalisering) en *reactieve* globalisering (De Sousa Santos’ perceptie van counter-hegemonische globalisering).¹³³

Aangezien de Sousa Santos rijkelijk gebruik maakt van de term hegemonie, wil ik deze term graag kort toelichten. De theorie van hegemonie is ontwikkeld door Gramsci aan het begin van de twintigste eeuw en gaat ervan uit dat “man is not ruled by force alone, but also by ideas”.¹³⁴ Hoewel de Sousa Santos de nadruk legt op het top-down karakter van hegemonie, is een bottom-up acceptatie van dominante ideeën inherent aan het concept van hegemonie:

The concept of hegemony is really a very simple one. It means political leadership based on the consent of the led, a consent which is secured by the diffusion and popularization of the world view of the ruling class.¹³⁵

Hegemonie is dus niet alleen de overheersing door de dominante hegemon maar *ook* de acceptatie ervan door de onderdanen. Gramsci’s aanleiding voor deze theorie was zijn verbazing over de passiviteit van de onderdanige massa. Hij concludeert dat revolutie pas mogelijk is als de massa zich vrijmaakt van “the ideological fetters imposed on him by the cultural organizations of the ruling class”.¹³⁶ Gramsci maakt een onderscheid tussen de politieke en de civiele gemeenschap.¹³⁷ Bij de politieke gemeenschap is er sprake van directe dominantie, terwijl bij de civiele gemeenschap de acceptatie van de dominante ideeën ook een grote rol speelt. Desalniettemin, is het te stellen dat de Sousa Santos’ visie op globalisering een duidelijke parallel vormt met de theorie van Gramsci. *Globalized localism* te zien als de hegemonische “diffusion and popularization of the world view of the ruling class”; *localized globalism* als de hegemonische acceptatie door de onderdanen (“the consent of the led”); en de counter-hegemonische *insurgent cosmopolitanism* als een bewustwording van deze hegemonie

¹³¹ “The use of the term ‘cosmopolitanism’ to describe the global resistance against the unequal exchanges produced by hegemonic globalization may seem inadequate in the face of its modernist or Western ascendancy” (De Sousa Santos 2006, p. 397).

¹³² De Sousa Santos 2006, pp. 397-8.

¹³³ De Sousa Santos 2006, p. 398.

¹³⁴ Bates 1975, p. 351.

¹³⁵ Bates 1975, p. 352.

¹³⁶ Bates 1975, p. 360.

¹³⁷ Wat Gramsci wel of niet precies bedoelde, is onduidelijk. Gramsci is vroegtijdig overleden voordat hij de mogelijkheid kreeg om zijn theorie helder uiteen te zetten. Er is daarom veel “postmortem construction” van zijn theorie, en ook onenigheden in de uitleg van zijn theorie. Zie: Bates 1975, p. 351. Ik beoog niet in deze thesis de al dan niet juiste interpretatie van Gramsci te onderzoeken. In plaats daarvan gebruik ik zijn theorie in de woorden van Bates en Said om een bewustwording te creëren van de omstreden term hegemonie en het gebruik ervan.

en het verzet ertegen.¹³⁸

Hoewel Bates dat niet benoemt, schrijft Said in *Orientalism* impliciet over het onontkoombare karakter van hegemonie en refereert daarbij ook naar Gramsci. Bepaalde culturen domineren over andere, simpelweg omdat bepaalde ideeën meer invloedrijk zijn dan andere ideeën. In elke gemeenschap (afgezien van totalitaire samenlevingen, waar er sprake is van directe dominantie zonder acceptatie) is er sprake van hegemonie in de zin dat bepaalde ideeën geaccepteerd worden en die de *Weltanschauung* bepalen. Het is dus de hegemoon (de “winnaar”) die dominant is en bepaalt hoe er gedacht wordt (“the history of the winners, told by the winners”), waarbij deze *Weltanschauung* ook bottom-up geaccepteerd wordt.¹³⁹

Het is te stellen dat de hegemoon van de huidige transnationale samenleving het “Westen” is, daaronder te verstaan de West-Europese landen, de *Bretton Woods* instituties, en de Verenigde Staten.¹⁴⁰ Internationaal recht is in feite een expansie van Europees internationaal recht (het is gebaseerd op het internationale recht wat eerst alleen in Europa gold). De natiestaat en het concept van staatssoevereiniteit berust eveneens op Europese grondslagen (denk aan Bodin, Hobbes en de Vrede van Westfalia). En ook het mensenrechtenregime berust op een Westerse voorstelling van zaken (gebaseerd op liberalisme en individualisme), waar ik in paragraaf 2.5 op terug kom. Hoe dan ook – de wereld is onderhevig aan globalisering, met en/of zonder politiek-hegemonische agenda’s, en dit heeft een duidelijke invloed op de eeuwenoude fictie van staatssoevereiniteit en de indeling van de wereld in onafhankelijke staten.¹⁴¹

2.3 Functionele fragmentatie van internationaal recht

De processen van globalisering vormen een belangrijke factor in het argument dat staatssoevereiniteit niet langer strookt met de transnationale realiteit. Deze discrepantie tussen de fictie van staatssoevereiniteit en de realiteit van globale integratie onderbouwt de stelling dat de transnationale realiteit inbreuk maakt op staatssoevereiniteit en dat de fundamentele structuur van internationaal recht daarom zou moeten veranderen. Echter wat ontbreekt is een behandeling van de vraag hoe internationaal recht er tegenwoordig uitziet afgezien van de fundamentele structuur. We weten dat staatssoevereiniteit een belangrijk fundament is voor de totstandkoming en ontwikkeling van internationaal recht (lees: verdragen). Dit noem ik de fundamentele structuur van internationaal recht. Echter, internationaal recht ontwikkelt zich op een manier die haaks staat op dit uniforme plaatje van soevereine staten die met elkaar afspraken maken. Dit heeft te maken met de fragmentatie van internationaal recht en de groei van het aantal en de invloed van internationale organisaties. Zoals eerder gezegd, hebben internationale organisaties een *distinct will*, een eigen wil die los zou moeten staan van de lidstaten – met als gevolg dat internationale organisaties kunnen handelen in strijd met de wil (lees: politieke agenda’s) van hun lidstaten. Fragmentatie van internationaal recht speelt hier een belangrijke rol, en het komt er kortom op neer dat internationaal recht steeds minder een uniform geheel is en zich op verschillende gebieden in andere richtingen ontwikkelt. Globalisering, zoals gezegd, brengt verschillende problemen of versterking van deze problemen met zich mee (milieu, cybercrime, drugssmokkel, etc.). Staten werken samen om deze problemen het hoofd te kunnen bieden door hierover verdragen te maken en internationale organisaties te creëren, gericht op een bepaald thema of kwestie. Ik zal hieronder kort toelichten wat fragmentatie van internationaal recht precies is, waarom dit problematisch is en in

¹³⁸ Bates 1975, pp. 351-2, 360; Said 1978, p. 7.

¹³⁹ Bates 1975, pp. 351-2; Said 1978, pp. 6-7

¹⁴⁰ Hoewel het gebruikelijk is om rond dit thema het over kolonialisme en imperialisme te hebben, zal ik daar niet op ingaan. Voor meer informatie hierover verwijs ik naar: Kohn 2014.

¹⁴¹ Bates 1975, p. 351; Held 2002, p. 3; Kohn 2014; Koskenniemi 2011, pp. 221-2, 263-5; Said 1978.

hoeverre internationale organisaties een alsmear grotere rol spelen in de internationale arena en de staten lijken te overschaduwen.

Voor nationale rechtssystemen is een hiërarchie van rechtsregels vanzelfsprekend. Waar meerdere rechtsregels van toepassing zijn, waaronder internationaalrechtelijke of Europese regels, bestaat er een voorrang van de ene rechtsregel boven de andere. En bij onenigheid hierover – kort door de bocht – beslist uiteindelijk de nationale rechter, in eerste of laatste instantie, welke regel van toepassing is.¹⁴² Bij internationaal recht is er echter geen duidelijke hiërarchie van rechtsregels doordat er geen instantie is die bevoegd is te oordelen over de toepassing van alle rechtsregels. Het is dus niet zozeer het gebrek aan hiërarchie in rechtsregels, maar een gebrek aan hiërarchie in internationale instituties.¹⁴³ Er is sprake van functioneel gefragmenteerd internationaal recht én instituties. Verdragen en internationale organisaties zijn in het leven gebracht gericht op een specifiek thema, zoals handel, milieu, en mensenrechten. Er zijn dus meerdere “gespecialiseerde” gebieden van internationaal recht die leiden tot fragmentatie. Internationaal economisch recht is al ter sprake gekomen, maar er zijn meer gebieden, zoals internationaal strafrecht, internationaal zeerecht, internationale mensenrechten, internationaal milieurecht, internationaal handelsrecht, internationaal oorlogsrecht, alsook internationaal Europees recht (EU-recht) – waarin weer een onderscheid is tussen onder meer handelsrecht en mensenrechten.¹⁴⁴

Koskenniemi noemt drie vormen van fragmentatie. (1) Nieuwe instituties hebben algemene internationale rechtsregels op een ongebruikelijke manier geïnterpreteerd. Bijvoorbeeld, het Internationaal Gerechtshof had in de *Nicaragua case (1986)*¹⁴⁵ een invloedrijke maatstaf gebruikt voor de interpretatie van de verantwoordelijkheid die een staat draagt voor het handelen van niet-statelijke actoren, oftewel voor de grens die bepaalt of privaat handelen aan een staat toegerekend kan worden. Het Internationaal Gerechtshof bepaalde dat dit te maken had met de mate van “effective control” die de staat had over de niet-statelijke actoren. Echter in de *Tadić case (1999)*¹⁴⁶ heeft het Joegoslavië Tribunaal (dit is het *ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*) een significant andere invulling gegeven aan hetzelfde vraagstuk. In plaats van “effective control” gebruikte het Tribunaal de veel ruimere maatstaf van “overall control”.¹⁴⁷ (2) De gespecialiseerde instituties breiden hun eigen jurisdictie uit op grond van hun eigen interpretaties. Bijvoorbeeld, mensenrechtenverdragen worden door mensenrechtenorganisaties als bijzonder beschouwd ten opzichte van de “normale” verdragen waarbij het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht bepalend is voor de interpretatie. Deze bijzonderheid wordt gesteld gerechtvaardigd te zijn op grond van “the object and purpose” van de verdragen. De bevoegdheid van internationale organisaties en instituties om te kunnen oordelen over hun eigen jurisdictie wordt de “doctrine of implied powers” genoemd en is zeker niet onomstreden.¹⁴⁸ (3) De verschillende regimes, of gespecialiseerde internationaalrechtelijke gebieden, worden tegen elkaar uitgespeeld. Het is elke keer een discussie om te benoemen wat het speciale is aan een casus, onder welk internationaal rechtsgebied het daarom valt, en welke institutie dus aangewezen is om regels toe te passen. Hoe een probleem wordt geclassificeerd heeft directe gevolgen

¹⁴² Zie voor een internationaalrechtelijke uitleg van nationale jurisdictie: Lowe & Staker 2010.

¹⁴³ Die punt, van gebrek aan hiërarchie, kwam eerder ter sprake bij de bespreking van de hoofdstelling van Krasner (aan het einde van paragraaf 1.3).

¹⁴⁴ Koskenniemi 2011, pp. 228-30.

¹⁴⁵ De belangrijkste passages van deze uitspraak zijn onder andere te lezen in: Brölmann 2010, pp. 416-35.

¹⁴⁶ Brölmann 2010, pp. 603-35.

¹⁴⁷ Voor meer informatie over deze uitspraken, verwijs ik naar: Mohan 2008.

¹⁴⁸ Zie: Klabbers 2009, pp. 59-64.

voor de bepaling welk recht voorrang heeft en wie de aangewezen autoriteit is.¹⁴⁹ Hoewel nationale rechtssystemen ook fragmentatie kennen, is het belangrijke verschil dat er in internationaal recht verschillende instituties zijn die autoriteit claimen, het probleem verschillend benaderen, en andere invullingen geven aan juridische termen en doctrines. Functionele fragmentatie, en daarmee samenhangend institutionele fragmentatie, is een dreiging voor de uniformiteit van internationaal recht en voor de rol van pretenderend algemene instituties zoals het Internationaal Gerechtshof. Deze kwestie van institutionele hiërarchie zal volgens Koskenniemi echter niet in de nabije toekomst opgelost kunnen worden.¹⁵⁰ Het zijn niet langer alleen staten die een grote rol spelen in de internationale arena, maar ook de internationale organisaties die op hun beurt eigen belangen en doelen hebben. In Koskenniemi's woorden:

When the floor of statehood fell from under our feet, we did not collapse into a realm of global authenticity to encounter each other as free possessors of inalienable rights. Instead, we fell into watertight boxes of functional specialization, to be managed and governed by reading our freedom as the realization of our interest.¹⁵¹

Hoewel staatssoevereiniteit ten grondslag ligt aan het bestaan van internationaal recht, laat ook deze paragraaf zien dat staten en hun soevereiniteit niet bepalend zijn in de transnationale realiteit. Hoewel staten zelf verdragen en internationale organisaties creëren, hebben deze internationale organisaties ook een eigen wil – en vooral een eigen gespecialiseerd doel – die haaks kan staan op de wil van de staat. Functionele fragmentatie zonder hiërarchische institutionalisering maakt het probleem van politieke belangen alleen maar groter. Niet alleen zijn het staten die claimen soeverein te zijn, maar het zijn ook de internationale organisaties die autoriteit claimen door zaken in hun eigen belang te interpreteren. Internationaal recht behoeft een grondige herstructurering en niet alleen op basis van de eeuwenoude fictie van superieure staatssoevereiniteit maar ook op basis van het problematische gebrek aan institutionele hiërarchie.

2.4 Het mensenrechtenregime

Het mensenrechtenregime is hiervoor meerdere keren ter sprake gekomen. Het is een belangrijk "fragment" van de vele functionele gebieden binnen internationaal recht, althans dat is de *claim*.¹⁵² Meer dan alle andere internationaalrechtelijke gebieden maakt het mensenrechtenregime inbreuk op staatssoevereiniteit, omdat het de mens als individu centraal stelt in plaats van, en ten opzichte van, staten. Niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk maakt dit regime inbreuk op staatssoevereiniteit, in deze paragraaf uitgelicht wordt. Dit regime is een belangrijk argument, naast globalisering en de rol van internationale organisaties, voor de stelling dat de fictie van staatssoevereiniteit niet strookt met de transnationale realiteit. Om een beeld te krijgen wat internationale mensenrechten zijn, bespreek hieronder eerst in het kort de totstandkoming ervan. Hieruit zal al blijken dat het mensenrechtenregime en staatssoevereiniteit moeilijk samen door één deur gaan. Daarna bespreek ik de theoretische en praktische inbreuken op staatssoevereiniteit door het mensenrechtenregime.

¹⁴⁹ Bijvoorbeeld de vraag of de import van vlees met hormonen een handelskwestie of een gezondheidskwestie is. Dit voorbeeld refereert naar het geval van de *Beef Hormones case (1998)*, te lezen via <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm>

¹⁵⁰ Klabbbers 2009, pp. 59-64; Koskenniemi 2011, pp. 228-30, 334-39; Mohan 2008.

¹⁵¹ Koskenniemi 2011, p. 345.

¹⁵² In paragraaf 2.5 bespreek ik het hegemonische karakter van het mensenrechtenregime.

Bates¹⁵³ definieert mensenrechten als “the rights owing to human beings by nature of their humanity”.¹⁵⁴ Vóór de Tweede Wereldoorlog bestonden er nog geen internationale mensenrechten.¹⁵⁵ Wel waren er nationale concepten van mensenrechten, waaronder de Engelse *Bill of Rights* uit 1689 in een tijd van burgeroorlogen waarin het fundamentele idee van mensenrechten reeds wordt uitgedrukt: “that the absolute power of the state should be limited *for the sake of the individuals within it*”.¹⁵⁶ Maar mensenrechten, en de bescherming ervan, als grond om inbreuk te maken op staatssoevereiniteit, bestonden pas na de Tweede Wereldoorlog. Mensenrechten werden daarvoor nog beschouwd als een staats-interne kwestie:

(...) it was widely accepted that they [mensenrechten] were ultimately the sole responsibility of the legal government of the territory in question: and therefore matters over which foreign individuals or governments could not legitimately take action.¹⁵⁷

De gruwelijke Holocaust gaf meer dan genoeg aanleiding om dit anders te bekijken, en mensenrechten werden naar het internationale niveau getild. Het Neurenberg Tribunaal introduceerde de mogelijkheid “of international accountability and punishment for appalling crimes committed against individuals”.¹⁵⁸ Het doel van de internationale gemeenschap werd hoe mensenrechten in de toekomst beschermd kunnen worden, en het werd niet langer als een staats-interne kwestie beschouwd. Het VN Verdrag (*UN Charter*) uit 1945, waarmee ook de internationale organisatie de VN is opgericht, is een mijlpaal voor internationale mensenrechten, alsook voor modern internationaal recht in het algemeen. Zoals gezegd in hoofdstuk 1, is de VN opgericht door 51 landen en heeft een huidig aantal lidstaten van 193. Het is een belangrijke internationale organisatie, niet alleen vanwege het groot aantal lidstaten, maar ook vanwege de nobele doelstelling. De voorrede van het VN Verdrag (*preamble*) benadrukt het belang van mensenrechten en samenwerking in de internationale gemeenschap.¹⁵⁹ Ik citeer het eerste deel van deze voorrede:

(...)
- to have succeeding generations free from the scourge of war, which twice in our lifetime has brought untold sorrow to mankind, and
- to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small, and
- to establish conditions under which justice and respect for the obligations arising from treaties and other sources of international law can be maintained, and to promote social progress and better standards of life in larger freedom, (...)¹⁶⁰

Het VN Verdrag maakte internationale mensenrechten tot een centraal aandachtspunt voor de internationale gemeenschap. Echter de referenties naar mensenrechten in het

¹⁵³ Dit is niet dezelfde Bates als de Bates die bij de bespreking van hegemonie is genoemd.

¹⁵⁴ Bates 2010, p. 27.

¹⁵⁵ Voor een overzicht van de voorlopers en de (nationale) geschiedenis van mensenrechten, verwijs ik naar: Bates 2010, pp. 17-32.

¹⁵⁶ Bates 2010, p. 19. Hoewel in de geschiedenis van mensenrechten denkers genoemd worden zoals Locke, Hobbes, Rousseau en Kant, en ook het belang van de Verlichting wordt benadrukt, wil ik niet ingaan op de ideeënhistorische ontwikkeling van mensenrechten. Mijn doel van de bespreking van mensenrechten hier is om aan te tonen dat het een inbreuk maakt op staatssoevereiniteit door het speciale karakter van dit regime.

¹⁵⁷ Bates 2010, p. 32.

¹⁵⁸ Bates 2010, p. 34.

¹⁵⁹ Bates 2010, pp. 27-35.

¹⁶⁰ Preamble, *Charter of the United Nations 1945* (Brölmann 2010, p. 13).

Verdrag (in de voorrede, en in artikelen 1, 13, 55, 56, 62(2), 68 en 76) creëerden nog geen concrete verplichtingen voor staten. Bovenal, beschermde de zogenoemde “domestic jurisdiction clause” in artikel 2(7) expliciet de soevereiniteit van staten: “[n]othing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state (...)” met als belangrijke uitzondering de “enforcement measures” van hoofdstuk 7 van het Verdrag, die betrekking heeft op “action with respect to threats to the peace, breaches of the peace, and acts of aggression”.¹⁶¹

Het VN Verdrag was slechts een begin van het internationale mensenrechtenregime. De mensenrechten moesten inhoudelijk nog geformuleerd worden. In 1946 werd daarom de *UN Commission on Human Rights* in het leven geroepen die tot taak had mensenrechteninstrumenten te creëren die toepasbaar zouden moeten zijn op alle staten en alle mensen op de wereld. Echter in het prille begin van deze nobele missie werden de aanzienlijke rol van politiek en de scheidingen tussen het Westen en het Oosten duidelijk kenbaar. In 1948 werd uiteindelijk de *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR)¹⁶² aangenomen – met de onthoudingen van zes communistische staten, en van Saoedi-Arabië en Zuid-Afrika. Het UDHR had niet alleen de Declaratie voor ogen, maar was ook bezig met het concept voor een conventie. Pas in 1954 heeft de Commissie niet één maar twee conventies geschreven, die in 1966 getekend konden worden, en in 1976 pas in werking zijn getreden en toen geratificeerd zijn door 35 staten. De ideologische strijd in tijden van de Koude Oorlog tussen aan de ene kant de VS en liberalisme, en aan de andere kant de Sovjet-Unie en marxisme¹⁶³ werd geïllustreerd in de totstandkoming van niet één maar twee convenanten: het *International Covenant on Civil and Political Rights* (ICCPR) en het *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (ICESCR).¹⁶⁴ Hoewel hier zeer beknopt omschreven, blijkt uit deze periode dat het nobele idee uit de jaren '40 van de creatie van een set universele mensenrechten niet eenvoudig uit te voeren was, aangezien soevereiniteit van staten en politieke belangen in de weg stonden.¹⁶⁵

Afgezien van de hierboven kort besproken relevantie van staatssoevereiniteit en politieke belangen in de totstandkoming van internationale mensenrechten, ga ik niet verder in op de historische ontwikkeling van internationale mensenrechten na 1945. De principiële documenten voor moderne internationale mensenrechten vandaag de dag, naast het UDHR, ICCPR en ICESCR, zijn:

(...) the International Convention on the Elimination of All forms of Racial Discrimination, 1965 (ICERD); the International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979 (CEDAW) (...); the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment, 1984 (UNCAT) (...); the International Convention on the Rights of the Child, 1989 (CRC) (...); the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families, 1990; the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (...); and the International Convention for the

¹⁶¹ Artikel 2(7) *Charter of the United Nations 1945* (Brölmann 2010, p. 14); hoofdstuk VII *Charter of the United Nations 1945* (Brölmann 2010, pp. 20-2); Bates 2010, p. 34.

¹⁶² In te zien in onder meer: Ghandi 2012, pp. 10-3.

¹⁶³ Voor meer informatie over deze politieke tegenstelling in relatie tot internationaal recht, verwijst ik naar: Scobbie 2010, pp. 70-9.

¹⁶⁴ *International Covenant on Civil and Political Rights 1966* is in te zien in onder meer: Ghandi 2012, pp. 33-44; *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966* is in te zien in onder meer: Ghandi 2012, pp. 49-55.

¹⁶⁵ Bates 2010, p. 35-6.

Deze verdragen kenmerken zich door de “treaty bodies” die zijn ingesteld voor elk verdrag, ook wel de *human rights committees* genoemd, die de implementatie van de verdragen monitoren. Naast deze internationale verdragen, zijn er belangrijke regionale verdragen die mensenrechten formuleren: de *European Convention on Human Rights* (ECHR), de *American Convention on Human Rights* (ACHR) en de *African Charter on Human and Peoples’ Rights*.¹⁶⁷

De moeizame totstandkoming van internationale mensenrechten illustreert de tegenstelling tussen aan de ene kant het universele karakter van mensenrechten, en aan de andere kant het territoriale karakter van staatssoevereiniteit. Ondanks deze tegenstelling, en het fundamentele karakter van het internationale systeem, kunnen mensenrechten afgedwongen worden. Dit brengt mij tot het karakteristieke aspect van mensenrechten. De verplichtingen gelden namelijk niet *tussen staten* (zoals bij de andere internationaalrechtelijke gebieden), maar *tussen individuen en staten*. De mensenrechtenverdragen creëren met andere woorden verplichtingen voor staten ten opzichte van individuen. Deze verplichtingen kennen een negatieve en een positieve kant. Staten moeten mensenrechten respecteren, in de zin dat zij geen maatregelen mogen nemen die resulteren in een schending van mensenrechten (dit is een negatieve verplichting). Staten hebben daarnaast ook een positieve verplichting, in de zin dat ze maatregelen moeten nemen om mensenrechten te faciliteren en te promoten.¹⁶⁸ Echter, van de mogelijkheid voor staten om zogenoemde reserveringen te maken ten opzichte van verdragen en specifieke artikelen wordt veelvuldig gebruikt gemaakt, met als gevolg een inperking van de verplichtingen van staten. De stand van zaken in 2009 bijvoorbeeld met betrekking tot het ICCPR was dat 38 van de 165 lidstaten ruim 200 reserveringen hebben gemaakt op dit verdrag, waaronder de VS “[who] has entered a reservation (...) that its obligations under Article 7, regarding the prohibition of torture and other cruel, inhuman, and degrading treatment, are to be interpreted in the light of its constitutional protection of rights”.¹⁶⁹ Reserveringen op mensenrechtenverdragen zijn een reëel knelpunt voor de universele bescherming van de fundamentele rechten van elk mens, en illustreert wederom het problematische en hinderlijke politieke karakter van staatssoevereiniteit.¹⁷⁰ Het blijkt dat:

[t]he creation of international standards for the protection of human rights may be one thing; their actual implementation and enforcement is another.¹⁷¹

Ondanks pogingen van staten om niet gebonden te zijn aan mensenrechten, door reserveringen te maken, kunnen mensenrechten worden afgedwongen. De internationale gemeenschap kan inbreuk maken op staatssoevereiniteit, op het *principle of non-interference*, op de externe dimensie van staatssoevereiniteit, ofwel op de *Westfalische soevereiniteit*, en wel op grond van *jus cogens*. Een *jus cogens*-norm is een:

(...) peremptory norm of general international law (...) accepted and recognised by the international community of states as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent

¹⁶⁶ Chinkin 2010, pp. 106-7.

¹⁶⁷ Chinkin 2010, p. 107.

¹⁶⁸ Zie voor de aard van verplichtingen van staten onder mensenrechten: Mégret 2010, pp. 130-4.

¹⁶⁹ Mégret 2010, p. 134.

¹⁷⁰ Mégret 2010, pp. 134-5. Ik benadruk dat de bespreking van reserveringen en andere beperkingen beknopt is. Voor een vollediger overzicht, verwijs ik naar: Mégret 2010.

¹⁷¹ Bates 2010, p. 29.

norm of general international law having the same character.¹⁷²

Let wel, *jus cogens* is niet *per se* hetzelfde als mensenrechten, het is een type recht (ook wel gewoonterecht of natuurrecht genoemd) en zegt nog niks over de inhoud. Desalniettemin bestaat er een intrinsieke relatie tussen *jus cogens* en mensenrechten. Sinds de jaren '90 zijn door internationaalrechtelijke instanties, zoals het Internationale Hof van Justitie, meerdere normen als *jus cogens* gekenmerkt, waaronder het verbod op marteling, het verbod op genocide, en fundamenteel humanitair rechtelijke bepalingen.¹⁷³ Staten zijn gebonden aan *jus cogens*, ongeacht hun instemming. Hoewel deze status van *jus cogens* helder is, is er wel discussie over wát *jus cogens*-normen zijn.¹⁷⁴

Jus cogens kan worden beschouwd als een inbreuk op staatssoevereiniteit in theoretische zin. Nu volgt de inbreuk op staatssoevereiniteit in praktijk. De bovengenoemde *Commission on Human Rights* is naar aanleiding van een rapport van toenmalig Secretaris Generaal Kofi Annan in 2005 vervangen door de *Human Rights Council*. De reden hiervoor was onder meer dat de Commissie sterk onderhevig was aan *politicization*: “[s]tates have sought membership of the Commission not to strengthen human rights but to protect themselves against criticism or to criticize others”.¹⁷⁵ Het rapport had een grote invloed op de verdere ontwikkeling van mensenrechten en bevatte initiatieven waar de meeste staten fel tegenstander van waren, waaronder de periodieke reviews door de *Human Rights Council* van de mensenrechtensituaties in elke lidstaat. Sinds 2006 is de *Human Rights Council* een feit en momenteel heeft het 47 lidstaten die ingedeeld zijn in regionale groepen.¹⁷⁶ Elke lidstaat van de VN wordt sinds 2008 elke vier jaar geïnspecteerd op het gebied van mensenrechten, de zogenoemde *Universal Periodic Review*.¹⁷⁷ Hoewel nog jong, is de *Human Rights Council* een belangrijke opening gebleken voor constructief dialoog met staten over mensenrechten.¹⁷⁸

Naast de periodieke inspecties van de *Human Rights Council* zijn er meer manieren waarop de internationale gemeenschap zich mengt in staatsinterne (mensenrechtelijke) zaken, waaronder de acties van de VN Veiligheidsraad op grond van het VN Verdrag. Hoofdstuk 7 van het VN Verdrag biedt een grond voor inbreuk op staatssoevereiniteit, mits de VN Veiligheidsraad concludeert dat er sprake is van “the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression” (artikel 41) en kan zelfs overgaan tot “action by air, sea, or land forces” (artikel 42).¹⁷⁹ Hoewel hier nog niet direct een verbinding is met de bescherming van mensenrechten, is die wel veelvuldig gemaakt doordat de VN Veiligheidsraad meerdere malen de schending van mensenrechten ziet als een dreiging voor internationale vrede en veiligheid, en op grond hiervan hoofdstuk 7 van het VN Verdrag van toepassing acht – inclusief de maatregelen in strijd met staatssoevereiniteit.¹⁸⁰ Concrete voorbeelden waar de VN Veiligheidsraad schendingen van mensenrechten heeft geïnterpreteerd in het kader hoofdstuk 7 van het VN Verdrag, en op grond hiervan zich bevoegd achtte *enforcement measures* te gebruiken en dat ook heeft gedaan, zijn: het “apartheids”-regime in Zuid-Afrika (Resoluties 417 en 418); de “human tragedy” in Somalië (Resolutie 794); de

¹⁷² Chinkin 2010, p. 113.

¹⁷³ Voor een verwijzing naar de relevante uitspraken, zie: Chinkin 2010, p. 113 onderaan.

¹⁷⁴ Chinkin 2010, pp. 112-4.

¹⁷⁵ Schmidt 2010, p. 393.

¹⁷⁶ <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Membership.aspx>>

¹⁷⁷ Over hoe een UPR precies n zijn werk gaat, verwijs ik naar: Schmidt 2010, pp. 395-7.

¹⁷⁸ Schmidt 2010, pp. 392-8.

¹⁷⁹ Artikelen 41 en 42, *Charter of the United Nations 1945* (Brölmann 2010, p. 20).

¹⁸⁰ Steiner 2010, pp. 789-90.

systematisch schendingen van burgerlijke vrijheden in Haïti (Resolutie 490); en de algemene resolutie met betrekking tot de bescherming van kinderen in “armed conflict” (Resolutie 1612).¹⁸¹

Niet alleen worden mensenrechten geschaard onder hoofdstuk 7 van het VN Verdrag met alle concrete acties van dien, maar er is sinds 1997 een algemene integratie van mensenrechten aan de gang met betrekking tot alle gebieden en organen van de VN. Dit project wordt *mainstreaming of human rights* genoemd. Mensenrechten worden als een *cross-cutting issue* beschouwd en zouden daarom geïntegreerd moeten worden in al het werk van de VN.¹⁸² Ook de *World Bank* heeft in verschillende uitspraken aangegeven dat het mensenrechten in de toekomst meer in acht zal nemen en dus mee doet aan de *mainstreaming of human rights*.¹⁸³

2.5 Het mensenrechten regime in een hegemonisch perspectief

Whoever invokes humanity wants to cheat.¹⁸⁴

Uit voorgaande paragraaf blijkt dat het mensenrechtenregime in theorie en praktijk inbreuk maakt op staatssoevereiniteit. In de inleiding van vorige paragraaf is al verklapt, dat het idee van mensenrechten berust op een universele *claim*. Koskenniemi noemt de *universele claim* van mensenrechten een “hegemonische tactiek”.¹⁸⁵ Een uitleg van het begrip hegemonie is gegeven in paragraaf 2.3. In deze paragraaf licht ik kort toe waarom het mensenrechtenregime ook onderhevig is aan hegemonie, en welke oplossing de Sousa Santos geeft om het hegemonische karakter bij te stellen. Zoals gezegd, is er geen unanimitieit over de inhoudelijke formulering van mensenrechten (denk aan de twee verschillende convenanten), of over de inhoudelijke formulering van *jus cogens*-normen (afgezien van de enkele, zoals het verbod op genocide, die hierboven is genoemd).¹⁸⁶ Een pure globale conditie, kan niet bestaan, want het berust altijd (indirect) op een lokale conditie (dit is besproken in paragraaf 2.3), wat ook Koskenniemi erkent:

(...) there is no representative of the whole that would not be simultaneously a representative of some particular.¹⁸⁷

Universele normen kunnen daarom alleen kenbaar gemaakt worden “through mediation by a state, an organisation or a political movement”.¹⁸⁸ De stelling van een politieke entiteit dat een bepaalde norm universeel zou zijn, is een hegemonische tactiek waarbij het doel is “to make their [diegenen die de tactiek toepassen] partial view of that meaning appear as the total view, their preference seem like the *universal preference*”.¹⁸⁹ Uitspraken met betrekking tot mensenrechten zijn bij uitstek hegemonische claims, omdat gesteld wordt dat iets universeel is terwijl het berust op een specifieke achtergrond (van bijvoorbeeld liberalisme).¹⁹⁰

Zoals blijkt uit de bespreking van de acties van VN onder het mom van mensenrechtenbescherming, is de hegemonische tactiek in de internationale arena in gebruik. Het internationale systeem en het idee van mensenrechten zijn hegemonisch en gekleurd door Westerse waarden en principes. Een illustratie hiervan is de kritiek van de American Anthropological Association (AAA) tijdens het opstellen van het UDHR. De

¹⁸¹ Zie bibliografie voor directe bronverwijzingen naar deze Resoluties van de VN Veiligheidsraad.

¹⁸² Oberleitner 2008, pp. 369-60; Raz 2010, p. 47.

¹⁸³ Fujita 2011, p. 375.

¹⁸⁴ Een typisch politiek realistische uitspraak van Carl Schmitt, toegelicht in Koskenniemi 2011, pp. 223-4.

¹⁸⁵ Koskenniemi 2011, pp. 221-2, 263-5.

¹⁸⁶ Bell 2013, alinea 13 van hoofdstuk 1.

¹⁸⁷ Koskenniemi 2011, p. 221.

¹⁸⁸ Koskenniemi 2011, p. 221.

¹⁸⁹ Koskenniemi 2011, p. 222.

¹⁹⁰ Koskenniemi 2011, pp. 221-5.

AAA stelde dat “the formulation of human rights cannot but derive from a particular culture”, en dat het concept van het UDHR “[was] conceived only in terms and the values prevalent in the countries of Western Europe and America”.¹⁹¹ Dit is problematisch, omdat: “what is held to be a human right in one society, may be regarded as anti-social by another people”.¹⁹²

Ondanks dat elke universele norm onontkoombaar gebaseerd is op een lokale norm, is het mogelijk om een breder draagvlak te creëren voor de universele normen van mensenrechten. Brunnee & Toope stellen dat elke globale norm legitiem kan zijn als het op zijn minst is “generated through the active participation of all relevant social actors”.¹⁹³ Dit komt overeen met Pogges *right to political participation*, wat besproken wordt in het volgende hoofdstuk. De Sousa Santos geeft een culturele benadering om meer draagvlak te creëren, door te stellen dat actieve participatie in de ontwikkeling van mensenrechten kader gerealiseerd kan worden middels een “cross-cultural dialogue” gebaseerd op “diatopical hermeneutics”. De essentie hiervan is dat er een effectief dialoog kan plaatsvinden tussen verschillende culturen *alleen en alleen dan als de incompleetheit van de eigen cultuur erkend wordt*. Dit inzicht zal ook van belang zijn voor de bespreking van kosmopolitische principes in het volgende hoofdstuk, wat in feite ook universele (hegemonische) normen zijn. Held schijnt dit enigszins te gebruiken met zijn *impartiality thesis* of generaliseerbaarheidstest, die verder ter sprake komt in paragraaf 2.5.¹⁹⁴

Het belang van het creëren van draagvlak onder verschillende culturen en hoe dit zou kunnen, komt veelvuldig voor in de literatuur. Naast de Sousa Santos en Brunnee & Toope, komt dit thema ook expliciet terug bij Onuma die pleit voor een “intercivilizational approach to human rights”.¹⁹⁵ Ook Healy gaat hier uitgebreid op in en positioneert de “hermeneutico-dialogical approach” als een middenweg tussen universalisme en relativisme, en gaat in op:

the conditions under which cross-cultural dialogue about human rights might yield a more productive outcome through fostering the implementation of the international human rights regime in a manner that respects rather than negates core intra-cultural beliefs, values and practices.¹⁹⁶

De belangrijkste voorwaarde die bij elke bespreking van “diatopical hermeneutics” terugkomt, is de voorwaarde van culturele gelijkwaardigheid met de sterke implicatie dat “we [de hegemoon] stop presupposing that we are well positioned to stand in for another culture by representing its views better than it is capable of doing itself”.¹⁹⁷

Het is te stellen dat de voorloper van deze theorieën Taylor is, die in 1999 over de voorwaarden “of an unforced consensus on human rights” heeft beschreven en daarmee het idee van een “cross-cultural dialogue” heeft geïntroduceerd.¹⁹⁸ Hij stelt centraal, net als de theorieën hierboven, dat “participants should allow for the possibility that their own beliefs may be mistaken”.¹⁹⁹ Deze inzichten worden geschaard

¹⁹¹ American Anthropological Association 1947; Dembour 2010, p. 75; Nickel 2014, alinea 4 van hoofdstuk 4,

¹⁹² American Anthropological Association 1947, p. 539; Dembour 2010, pp. 75-6; Nickel 2014, alinea 5 van hoofdstuk 4.

¹⁹³ Brunnee & Toope 2008, p. 36.

¹⁹⁴ De Sousa Santos 1997, p. 10; Held 2010, pp. 79-81.

¹⁹⁵ Onuma 1997

¹⁹⁶ Healy 2006, p. 514.

¹⁹⁷ Healy 2006, p. 520.

¹⁹⁸ Taylor 1999.

¹⁹⁹ Bell 2012, alinea's 15-6 van hoofdstuk 1.

onder kommunitarisme, en bieden een breder inzicht dan kosmopolitisme alleen (het volgende hoofdstuk).

3 OVER KOSMOPOLITISME

It would be possible, and it is necessary and urgent, to destroy the old international unsociety and to create the theory and practice of a true international society, the society of all societies and the society of all human beings, enacting and enforcing a true international law, the legal system of all legal systems, for the survival and prospering of all-humanity. We must make a world-wide revolution, a revolution not in the streets but in the mind.²⁰⁰

Na de vorige twee hoofdstukken, waarin ten eerste de essentie van het internationaal systeem is geschetst, en ten tweede de onhoudbaarheid van dit systeem in transnationale realiteit is geschetst, is de vraag van noodzakelijkheid nog niet expliciet beantwoord: waarom is herstructurering van het internationale systeem noodzakelijk? Allott concludeert dat het internationale systeem niet “gezond” is en dat een grondige herziening noodzakelijk is voor het voortbestaan en de welvaart van de mensheid.²⁰¹ Na Allotts cynische metafoor van “the country called Nowhere”²⁰² waarin hij de dominante en onrechtvaardige positie van het Westen ten opzichte van het niet-Westen benadrukt, somt hij zes feiten op die niet langer getolereerd zouden moeten kunnen worden. (1) *Unequal social development*. Allott illustreert dit aan de hand van het voorbeeld: terwijl de ene mens zich druk maakt om de kleur van de lakens in het bed in zijn vakantievertrek, de andere mens zich druk maakt over waar hij zijn volgende maaltijd vandaan haalt. (2) *War and armaments*. Onder het mom van publiek belang hebben mensen elkaar vermoord en oorlog gevoerd. (3) *Governmental oppression*. In veel landen streeft de “ruling class” niet de belangen van het volk na en is er sprake van corruptie en willekeur. (4) *Physcial degradation*. De aarde en haar onuitputtelijke bronnen worden misbruikt. (5) *Spiritual degradation*. De massacultuur van kapitalisme onderdrukt culturele waarden en “is depraving human consciousness”. (6) *Social pragmatism*. Bovenstaande problematische feiten worden aangepakt door bijvoorbeeld liefdadigheidswerk en bepaalde internationale organisaties. Maar de voorgaande vijf feiten worden als symptoom behandeld zonder we de oorzaak van de “ziekte” onder ogen durven te zien, aldus Allott.²⁰³ De oorzaak van de ziekte van de mensheid is het internationale systeem, en de gedachte dat de mensheid leeft in verschillende gemeenschappen, in verschillende staten. De mensheid beschouwt zichzelf als een verzameling van gemeenschappen, terwijl het in werkelijkheid één gemeenschap is. Sterker nog, het internationale systeem is niet slechts een verzameling van staten, het benadrukt de externe dimensie van soevereiniteit: “(..) the sovereign was turned inside out and became the external manifestation of the society in question”.²⁰⁴ Terwijl internationaal recht zou moeten zijn als het recht van alle gemeenschappen, en van alle mensen, werd het een recht tussen staten waarin de externe dimensie centraal is komen te staan.²⁰⁵

Allott pleit dat de mensheid zich bewust moet worden dat het één gemeenschap is, en niet verschillende. Dit wereldbeeld, van de mensheid als één gemeenschap, houdt verband met de morele basisgedachte van kosmopolitisme, welke in de eerstvolgende

²⁰⁰ Allott 2002, pp. 399-400.

²⁰¹ Allott speelt erg in op het “onderbuik”-gevoel van de lezer. Hoe “dramatisch” zijn woorden soms ook mogen klinken, dit doet niet af aan de inhoudelijke waarde van zijn argumenten.

²⁰² Zie Allott 2002, p. 401.

²⁰³ Allott 2002, pp. 402-3.

²⁰⁴ Allott 2002, p. 409.

²⁰⁵ Allott 2002, pp.406-10.

wordt toegelicht. In de daaropvolgende paragrafen bespreek ik politieke kosmopolitische theorieën van Held en Pogge, waarin de bescherming van mensenrechten en de globale democratie centraal staan. Tot slot, zal ik de grootste kritiekpunten op kosmopolitisme benomen, in paragraaf 3.4.

3.1 Kosmopolitische principes

De term kosmopolitisme stamt van het Griekse woord “kosmopolitês”, wat - vrij vertaald - neerkomt op “burger van de wereld”. Er bestaan vele verschillende kosmopolitische theorieën, maar de algemene vooronderstelling van kosmopolitisme is dat alle mensen uiteindelijk tot één gemeenschap behoren.²⁰⁶ Kosmopolitisme gaat ver terug in de tijd, maar een bespreking van de historische ontwikkeling van kosmopolitisme zal ik hier achterwege laten.²⁰⁷ Wel zal ik beknopt weergeven welke verschillende versies van kosmopolitisme worden onderscheiden.

Vergelijkbaar met de bespreking van soevereiniteit en de verschillende aspecten, kent ook de bespreking van de verschillende versie van kosmopolitisme verschillende benoemingen en termen die soms op hetzelfde neerkomen. In het algemeen worden drie historisch georiënteerde versies van kosmopolitisme onderscheiden: de Stoïcijnse versie, de versie van de Verlichting, en modern kosmopolitisme. (1) De Stoïcijnen waren de eersten die zichzelf expliciet kosmopolieten noemden. Zij stelden een kosmos voor waarin alle mensen in harmonie konden leven, als alternatief voor de centrale rol van de polis. Zij benadrukten dat de mens in twee werelden leefde: de lokale wereld en de “truly great and truly common” wereld.²⁰⁸ Omdat ieder mens ook tot de gemeenschappelijke wereld behoort, is ieder mens gelijkwaardig. Het uitgangspunt is dus dat ieder mens gelijkwaardig is en uiteindelijk tot dezelfde gemeenschap hoort en slechts door toeval (geboorte) ook tot een lokale wereld behoort. De term wereldburger stamt dan ook af van deze eerste versie van kosmopolitisme. (2) De tweede versie van kosmopolitisme wordt gekenmerkt door de term *Weltbürger*, waarbij Kants bijdrage de basis vormt. Kant koppelde kosmopolitisme aan *der öffentliche Gebrauch der Vernunft* of, in het Engels, *the public use of reason*, en “assessed its advance in relation to the removal of constraint upon such reason”.²⁰⁹ Kant beschouwde participatie in de kosmopolitische gemeenschap als een “entitlement to enter a world of open, uncoerced dialogue” en formuleerde op basis van dit idee het “cosmopolitan right”:

(...) the capacity to present oneself and be heard within and across political communities; it is the right to enter dialogue without artificial constraint and delimitation.²¹⁰

(3) De derde versie is modern kosmopolitisme. Naast het morele kosmopolitisme wordt ook politiek kosmopolitisme onderscheiden, waar zowel Pogge als Held onder geschaard worden. In het algemeen zijn ze alle moderne kosmopolitische theorieën gebaseerd op het morele principe dat ieder mens gelijkwaardig is aan ieder mens.²¹¹ Dit morele principe stoelt op drie elementen. Ten eerste “that the ultimate units of moral concern are individual human beings”, en niet bijvoorbeeld groepen van mensen of staten.²¹²

²⁰⁶ Kleingeld & Brown 2014, inleiding.

²⁰⁷ Ik verwijs hiervoor naar: Kleingeld & Brown 2014, hoofdstuk 1.

²⁰⁸ Held 2010, p. 40.

²⁰⁹ Held 2010, p. 68. Ik wil hier benadrukken dat ik hier *geen* uitvoerig onderzoek naar Kant heb gedaan, simpelweg omdat er enorm veel literatuur van en over Kant bestaat. Het enige relevante voor dit onderzoek in dit opzicht is dat Kant tijdens de Verlichting kosmopolitisme nieuw leven in heeft geblazen.

²¹⁰ Held 2010, p. 42.

²¹¹ Wat niet in tegenstelling is tot de eerdere twee versies.

²¹² Geciteerd van Held 2010, p. 44, maar deze formulering is bijna letterlijk ook te vinden in: Pogge 1992, p. 49 (“that every human being has a global stature as an ultimate unit of moral concern”).

Held noemt dit het principe van *egalitarian individualism*. Ten tweede geldt deze status van individuele gelijkwaardigheid voor iedereen of ten opzichte van iedereen, en zou dus erkend moeten worden door iedereen. Held noemt dit daarom het principe van *reciprocal recognition*. Ten derde vereisen deze principes van gelijkwaardigheid en erkenning dat “each person should enjoy the impartial treatment of their claims”.²¹³ Hoewel Held dit derde element toeschrijft als onderliggend aan modern kosmopolitisme in het algemeen, schijnt mij dat dit element eer valt onder politiek kosmopolitisme. Held verwijst met dit derde element naar Rawls, Habermas en Barry. Het komt erop neer dat kosmopolitisme een moreel kader vormt waarin principes gelden en alleen die principes kunnen gelden die door een ieder aangenomen kunnen worden. Een principe moet dus getest worden op de generaliseerbaarheid van een claim op dat principe en vergt het vermogen om zich te verplaatsen in een ander en te redeneren vanuit een ander perspectief: “principles must be defensible to anyone looking at the matter apart from his or her special attachments, from a larger, human perspective”.²¹⁴ Hoewel het op het eerste gezicht lijkt dat Held spreekt over claims op de principes van gelijkwaardigheid en de erkenning ervan, verwijst hij dus naar nadere principes die in het kader van deze twee principes gevormd kunnen worden en naar de wijze waarop deze “nieuwe” principes getest zouden moeten worden. Een verklaring voor Helds nadruk hierop zou kunnen zijn, dat hij op deze wijze zichzelf als het ware “indekt” voor de verdere principes die hij formuleert.²¹⁵

Hoewel ik de “generaliseerbaarheidstest” niet per definitie wil verbinden aan de morele veronderstelling van modern kosmopolitisme, zijn de eerste twee hierboven besproken elementen wel essentieel. Wat tot nu toe blijkt, is dat kosmopolitisme, in het kort, stoelt op de veronderstellingen dat ieder mens tot de gemeenschap van alle mensen hoort en dat ieder mens moreel gelijkwaardig is ten opzichte van ieder ander mens. Dit is te beschouwen als *moreel* kosmopolitisme en vormt ook de basis voor *politiek* kosmopolitisme. Politiek kosmopolitisme is niet in strijd met moreel kosmopolitisme. Het is te beschouwen als een uitgebreidere versie van moreel kosmopolitisme waarin de nadruk wordt gelegd op institutionele hervorming. Binnen politiek kosmopolitisme bestaan grote verschillen. Sommigen pleiten voor een wereldregering. Anderen concentreren zich op zowel centralisatie als decentralisatie.²¹⁶ Ik zal twee politiek-kosmopolitische denkers nader bespreken in de volgende paragrafen: Pogge en Held. Pogge beschouwt het recht op participatie als het belangrijkste mensenrecht en stelt dat deze het beste tot zijn recht komt in een gelaagd systeem met verdeelde soevereiniteit. Hij geeft dan ook een nieuwe definitie van soevereiniteit die ik in de volgende paragraaf zal bespreken. Held is een voorstander van democratie en geeft een overtuigende set van principes die ten grondslag zouden moeten liggen aan transnationale institutionele hervorming. Beide denkers introduceren een alternatief voor de grondstructuur van internationaal recht - een alternatief waarin soevereiniteit, staten en internationale organisaties in een kosmopolitisch kader geplaatst worden.²¹⁷

3.2 Pogge: verticale distributie van soevereiniteit

Pogge introduceert “an idea for gradual global institutional reform”.²¹⁸ Ook aan zijn theorie ligt het morele uitgangspunt ten grondslag dat ieder mens van gelijkwaardig moreel belang is. Hij maakt een onderscheid tussen de “institutionele” conceptie van

²¹³ Held 2010, p. 46.

²¹⁴ Held 2010, p. 47.

²¹⁵ Held 2010, pp. 44-7; Kleingeld & Brown 2014; Pogge 1992, p. 49.

²¹⁶ Kleingeld & Brown 2014, alinea's 2-3 van hoofdstuk 2.

²¹⁷ Held 2010; Kleingeld & Brown 2014, hoofdstuk 2; Pogge 1992, p. 49.

²¹⁸ Pogge 1992, p. 48.

moraliteit en de “interactieve” conceptie van moraliteit. Bij de laatste ligt de directe verantwoordelijkheid voor de bescherming van mensenrechten bij individuele of collectieve *agents*, en heeft vooral betrekking op fundamentele ethische principes. Pogge categoriseert zijn kosmopolitisme als institutioneel, waarbij de directe verantwoordelijkheid voor de bescherming (hij noemt het *fulfillment*) van mensenrechten ligt bij instituties.²¹⁹ Individuen hebben in deze conceptie een indirecte verantwoordelijkheid, wat volgens Pogge neerkomt op:

(...) a shared responsibility for the justice of any practices one supports: one ought not to participate in an unjust institutional scheme (one that violates human rights) without making reasonable efforts to aid its victims and to promote institutional reform.²²⁰

Pogge benadrukt dat door deze indirecte verantwoordelijkheid de “rich and mighty” van de ontwikkelde landen zich niet kunnen verschuilen achter het argument dat hun handelen of nalaten niet in *directe* zin een negatieve invloed heeft op de morele status of bescherming van mensenrechten van personen in Derde Wereldlanden. Een ieder is indirect verantwoordelijk voor de bescherming van mensenrechten van elk ander, ook als deze ander aan de andere kant van de wereld leeft. De indirecte verantwoordelijkheid voor mensenrechtenschendingen van instituties ligt bij de participanten van deze instituties.²²¹

Volgens Pogge strookt zijn “consequentialist assessment of social institutions”²²² met de UDHR waaruit hij citeert en benadrukt dat “[e]veryone is entitled to a social *and International order* in which the rights and freedoms set forth in this Declaration can be fully realized”.²²³ Pogge geeft hier een hint, namelijk dat de mensenrechten neerkomen op wat in het UDHR geformuleerd is, maar hij benadrukt dat hij zich onthoudt van een exacte definiëring van mensenrechten of het geven van een hiërarchische opsomming van de mensenrechten.²²⁴ Daarnaast geeft Pogge ook aan dat hij streeft naar een internationaal systeem waarin niet alleen mensenrechten *genoemd* worden, maar waar deze ook daadwerkelijk *gerealiseerd* kunnen worden. Dit is vergelijkbaar met Held, die ook benadrukt dat er wel degelijk kosmopolitische elementen reeds aanwezig zijn in het huidige internationale rechtssysteem, maar dat een effectieve realisatie ontbreekt:

Yet, while there may be cosmopolitan elements in existing international law, these have, of course, by no means generated a new deep-rooted structure of cosmopolitan accountability and regulation.²²⁵

Hoewel Pogge niet inhoudelijk ingaat op wat de mensenrechten precies zijn, concentreert hij zich wel op één specifiek mensenrecht: het recht op politieke participatie. Hij stelt dit gelijk aan democratie, wat voor hem een van de hoofdredenen is voor zijn voorstel van internationale institutionele hervorming. Democratie of politieke participatie is waar ieder mens recht op heeft en houdt in dat:

(...) persons have a right to an institutional order under which those significantly and legitimately affected by a political decision have a roughly equal opportunity to influence the

²¹⁹ Pogge 1992, pp. 48-50.

²²⁰ Pogge 1992, p. 50.

²²¹ Pogge 1992, p. 52.

²²² Pogge 1992, p. 51.

²²³ Pogge 1992, p. 54.

²²⁴ Pogge 1992, p. 56.

²²⁵ Held 2010, p. 56.

making of this decision—directly or through elected delegates or representatives.²²⁶

Kortom: Pogge pleit dus voor democratie in zowel directe als indirecte vorm (denk hierbij terug aan Rousseau als felle tegenstander van indirecte democratie). Naast het recht op politieke participatie noemt hij de volgende kwesties die leiden tot de noodzaak van internationale institutionele hervorming: vrede en veiligheid, verminderen van onderdrukking (misbruik van machtsposities), globale economische rechtvaardigheid, en het milieu.²²⁷ Maar bovenal is de morele waarde van ieder mens en daarbij het recht op politieke participatie voor Pogge een belangrijke factor.²²⁸ Dit recht, alsook de aanpak van de andere kwesties, komt het best tot uiting in een gelaagd institutioneel systeem waarbij er geen concentratie mag zijn op één laag. Pogge beschrijft de verticale dimensie van soevereiniteit als verschillende niveaus met verschillende *political units*. Hoewel Pogge het niet heeft over een horizontale dimensie, neem ik aan dat dit betrekking zou hebben op de relatie tussen verschillende *political units* op hetzelfde niveau van de verticale lijn. Een *political unit* is een politieke organisatie die verschillende groottes kan hebben, zoals de gemeente, de provincie, de staat, een regio, een continent, supranationale organisaties en internationale organisaties. De concentratie van soevereiniteit moet verdeeld worden over deze verticale dimensie. Hiervoor moet zowel decentralisatie en centralisatie plaats vinden. Pogge benadrukt, zoals gezegd, dat er niet te veel concentratie van soevereiniteit op één niveau kan zijn, zoals nu het geval is met het staatsniveau. Maar ook een wereldregering is niet waar Pogge voor pleit, want dat zou ook te veel concentratie op één niveau zijn. Er mag niet te veel concentratie op één niveau zijn, omdat dat de politieke identiteit van een individu kan domineren. Ieder mens “should be politically at home in all of them [in verschillende *political units*], without converging upon any of them as the lodestar of their political identity”.²²⁹ De geografische afbakening van een *political unit* is vrij en wordt bepaald door de individuen die participeren in de *political unit*, en er is dus geen strikte geografische indeling van de wereld. Verder is er geen ideaal aantal *political units* of een ideal over de exacte distributie van “legislative, executive, and judicial functions over them”.²³⁰ Dit kan variëren naar tijd en ruimte.²³¹

Soevereiniteit kan in deze zin op meerdere manieren bestaan, waarbij de dominante rol van staatssoevereiniteit wordt uitgesloten door de verticale distributie van soevereiniteit zonder concentratie op één niveau. Pogge geeft daarom een nieuwe definitie van soevereiniteit in de vorm van twee principes, die dus niet noodzakelijk verbonden zijn aan de staat:

A is *sovereign* over B if and only if

1. A is a governmental body or officer ("agency"), and
2. B are persons, and
3. A has unsupervised and irrevocable authority over B
 - a) to lay down rules constraining their conduct, or
 - b) to judge their compliance with rules, or
 - c) to enforce rules against them through preemption, prevention, or punishments, or
 - d) to act in their behalf vis-a'-vis other agencies (ones that do or do not have authority over them) or persons (ones whom A is sovereign over, or not).

²²⁶ Pogge 1992, pp. 63-4.

²²⁷ Pogge 1992, pp. 62-3.

²²⁸ Pogge 1992, p. 48.

²²⁹ Pogge 1992, p. 58.

²³⁰ Pogge 1992, p. 69.

²³¹ Pogge 1992, pp. 58-9, 63, 65-9, 75.

A has *absolute sovereignty* over B if and only if
1. A is sovereign over B, and
2. no other agency has any authority over A or over B which is not supervised and revocable by A.²³²

Pogge maakt dus een duidelijk onderscheid tussen soevereiniteit en absolute soevereiniteit, en definieert dus ook een versie van *niet-superieure* soevereiniteit. Daarnaast beschouwt hij soevereiniteit als *deelbaar*. Ook, zoals gezegd, koppelt Pogge soevereiniteit niet strikt aan geografische grenzen. Staten spelen nog steeds een rol in Pogges theorie, maar de invloed van deze rol wordt gebalanceerd door de verdeling van soevereiniteit over verschillende niveaus, zonder hiërarchie of overheersing van één bepaald niveau.

3.3 Held: een kosmopolitisch kader van principes

Held is hierboven meerdere keren ter sprake gekomen, waaronder in het eerste hoofdstuk bij de bespreking van soevereiniteit. Zoals gezegd, onderscheidt Held drie modellen van soevereiniteit: *classic sovereignty* (law of states), *liberal international sovereignty* (law of states and the law of peoples), en *cosmopolitan sovereignty* (the law of peoples).²³³ Nu is het derde model, *cosmopolitan sovereignty*, aan de beurt, oftewel: het recht van de mensen. Held noemt dit het recht van de mensen, en niet meer het recht van de staten, omdat: “it places at its center the primacy of individual human beings as political agents, and the accountability of power”.²³⁴ Het mensenrechtenregime is onverschillig ten opzichte van staatsgrenzen, en is een belangrijke ontwikkeling die langzamerhand de centrale rol van de staat tot verleden tijd maakt.²³⁵ Held benoemt het significante verschil tussen aan de ene kant klassieke soevereiniteit en liberale internationale soevereiniteit, en aan de andere kant kosmopolitische soevereiniteit. Terwijl de eerste twee gefixeerd zijn rondom staten en staatsgrenzen, is kosmopolitische soevereiniteit een veel breder begrip van soevereiniteit waarbij staten en staatsgrenzen niet langer centraal staan. In een globaal kosmopolitisch kader is de staat slechts een autoriteit en niet langer dé autoriteit. Dit komt sterk overeen met Pogges visie, waarin staten nog steeds een rol spelen maar niet langer een centrale rol.²³⁶ Held stelt ook, net als Pogge, mensenrechten en democratie centraal in zijn theorie.²³⁷ Meer dan Pogge, legt Held de nadruk op de invloed van globalisering interpreteert dit als “circumstances of cosmopolitanism”:

Not only are we “unavoidably side by side” (...) [door globalisering], but the degrees of mutual interconnectedness and vulnerability are rapidly growing. The new circumstances of cosmopolitanism give us little choice but to establish a “common framework of political action” given shape and form by a common framework of law and regulation.²³⁸

Net als Pogge, pleit Held voor een globaal systeem waarin soevereiniteit niet strikt gebonden is aan territoriale grenzen en waarin soevereiniteit op verschillende niveaus kan bestaan. Held spreekt van een globaal kader van kosmopolitisch recht en dit vereist:

(...) the subordination of regional, national and local “sovereignities” to an overarching legal framework, but within

²³² Pogge 1992, p. 57.

²³³ Held 2002, p. 1.

²³⁴ Held 2002, p. 1.

²³⁵ Held 2002, p. 11, 13.

²³⁶ Held 2002, p. 33; Held 2010, pp. 100-1.

²³⁷ Held 2002, p. 17.

²³⁸ Held 2002, p. 23.

this framework associations may be self-governing at diverse levels.²³⁹

Net als bij Pogge, waar mensen lid kunnen zijn van verschillende political units, stelt ook Held zich voor dat mensen “multiple citizenships” kunnen genieten.²⁴⁰

Held maakt het plaatje echter nog completer dan Pogge door een set principes te noemen die het kosmopolitisch kader vormen. Daarnaast maakt Held zijn voorstel ook zeer concreet door per domein (juridisch, economisch, politiek en cultureel) *institutional requirements* te formuleren. Held geeft dus concrete voorwaarden voor hervorming van het internationale systeem, en introduceert een kosmopolitisch kader als een reële mogelijkheid. Held noemt acht principes, hierna opgesomd en kort besproken, die universeel gedeeld kunnen worden, en de basis kunnen vormen voor de bescherming van ieders gelijkwaardigheid in het morele rijk van de mensheid.²⁴¹ (1) *Equal worth and dignity*. Dit is het principe van *egalitarian individualism*, zoals eerder besproken, en komt neer op de morele gelijkwaardigheid van ieder mens. (2) *Active agency*. Held refereert hier naar het vermogen van zelfstandig redeneren, zelfreflectie en *self-determination*. Ieder mens heeft de keuze om op een bepaalde manier te handelen (of na te laten) en heeft de plicht om daarbij rekening te houden met anderen. Met dit principe legt Held de nadruk, meen ik, op de vrije wil van ieder mens, de autonomie van ieder mens, en ook de verantwoording van ieder mens voor (de gevolgen van) de keuzes hoe te handelen of na te laten – in tegenstelling tot bijvoorbeeld een deterministisch wereld- of mensbeeld waarin de mens geen (volledige) vrije wil heeft (door welke omstandigheden dan ook) en daarom niet (volledig) verantwoordelijk gehouden kan worden voor diens handelen of nalaten. Dit tweede principe is noodzakelijk om een universele erkenning van het eerste principe te kunnen realiseren. (3) *Personal responsibility and accountability*. Held benadrukt dat het onontkoombaar is dat mensen verschillende culturele, sociale of economische projecten nastreven, maar dat deze verschillen wel gerespecteerd moeten worden. Ieder mens heeft (op grond van het tweede principe) een recht op eigen keuzes, en kan daarom andere keuzes maken dan een ander mens. Niet alleen heeft een ieder het recht op het maken van keuzes, maar hier rust ook de verplichting in om met de keuzevrijheid van andere mensen rekening te houden. Een ieder is verantwoordelijk en aansprakelijk voor de indirecte, directe, bedoelde en onbedoelde gevolgen van diens handelen of nalaten. Deze eerste drie principes vormen het *eerste cluster* en hebben betrekking op de positie van ieder individu in het kosmopolitische morele universum.²⁴²

Het *tweede cluster* omvat principes vier, vijf en zes, en heeft betrekking op de collectieven in het kosmopolitische morele universum. (4) *Consent*. Om de eerste drie principes te kunnen realiseren is een politiek proces nodig waarbij mensen op gelijk niveau onbedwongen kunnen overleggen. Held noemt hierin ook het belang van *public reasoning* waarmee hij refereert naar Kants *öffentliche Gebrauch der Vernunft*. (5) *Collective decision-making about public matters through voting procedures*. Dit principe komt erop neer dat een publieke beslissing alleen legitiem is als deze gebaseerd is op consent (het vorige, vierde principe) en tot stand gekomen is middels “voting at the decisive stage of collective decision-making and with the procedures and mechanisms of majority rule”.²⁴³ Hier komt wederom het democratische karakter van Helds theorie naar voren. Hoewel hij pleit voor *majority rule*, gaat hij niet specifiek in op de wijze waarop de minderheid gerespecteerd zou moeten worden (waar de Nederlandse

²³⁹ Held 2010, p. 99.

²⁴⁰ Held 2002, p. 33.

²⁴¹ Held 2010, p. 69.

²⁴² Held 2010, pp. 69-71, 74.

²⁴³ Held 2010, p. 72.

democratie bijvoorbeeld wel rekening mee houdt). (6) *Inclusiveness and subsidiarity*. Dit principe heeft betrekking op de afbakening van de *units* in het maken van publieke beslissingen. Held gebruikt hier dus dezelfde term als Pogge (*units*) en poogt een nadere invulling te geven aan hoe te bepalen wie diegenen zijn die zijn “significantly and legitimately affected by a political decision”.²⁴⁴ Held geeft nadere invulling aan “significantly affected” door te stellen dat hier sprake van is wanneer het impact heeft op iemands vermogen om in zijn of haar basisbehoeften te voorzien (“vital needs”).²⁴⁵ Held legt echter niet uit wat deze basisbehoeften precies zijn, behalve dat het die mensen betreft “(...) whose life expectancy and life chances are determined by significant social processes and forces”.²⁴⁶ Deze laatste drie besproken principes vormen, zoals gezegd, dus het tweede cluster.²⁴⁷

Het *derde cluster* wordt gevormd door de laatste twee principes en heeft betrekking op het stellen van prioriteiten. (7) *Avoidance of serious harm*. Dit principe staat hoger in de hiërarchie, omdat het volgens Held de andere principes kan overtroeven. Ernstige schade (vrij vertaald) kan ook bestaan doordat een van de eerste drie principes geschaad wordt. Maar het kan ook betrekking hebben op “the most urgent need”, waarbij sprake is van leven of dood.²⁴⁸ Het voorkomen van ernstige schade van mensen tegen hun wil en instemming in, is een centraal aandachtspunt voor publiek beleid. (8) *Sustainability*. Dit principe benadrukt dat alle economische en sociale ontwikkelingen rekening moeten houden met de schaarse en uitputbare grondstoffen van de aarde met het oog op de belangen van toekomstige generaties.²⁴⁹

Deze acht principes bieden een fundamentele structuur voor “individual action and social activity” over de hele wereld, voor alle mensen.²⁵⁰ Deze set van principes constitueren kosmopolitisme. Ondanks de universele toepasbaarheid van deze principes, benadrukt Held dat de nadere invulling ervan onontkoombaar onderhevig is aan hermeneutische complexiteit.²⁵¹ Daarnaast zijn de principes niet te rechtvaardigen slechts op basis van hun inhoud. Ze zijn niet “self-justifying”.²⁵² Ook zijn de principes niet te rechtvaardigen, of af te keuren, op basis van hun afkomst. Denk hierbij aan de kritiek van de Sousa Santos, in de bespreking van globalisering, met betrekking tot hegemonie.

Hoewel Held aangeeft dat de nadere invulling van deze principes, die het kosmopolitisch kader vormen en de basis voor een alternatieve structuur van internationaal recht en –samenwerking, afhankelijk is van hermeneutiek, schrijft hij “institutional requirements” uit voor vier verschillende dimensies (de juridische, politieke, economische en culturele dimensie).²⁵³ Bovendien noemt hij korte- en lange termijn maatregelen die genomen zouden kunnen of moeten worden om zijn voorstel van een globaal kosmopolitisch kader tot realiteit te maken.²⁵⁴

Kortom: Pogges kosmopolitisme biedt een concrete herdefiniëring van soevereiniteit en Helds kosmopolitisme breidt deze visie uit met een concreet kader van principes en een advies voor de nadere invulling hiervan.

²⁴⁴ Pogge 1992, pp. 63-4.

²⁴⁵ Held 2010, p. 72.

²⁴⁶ Held 2010, p. 72.

²⁴⁷ Held 2010, pp. 71-2, 75.

²⁴⁸ Held 2010, p. 73.

²⁴⁹ Held 2010, pp. 73-4.

²⁵⁰ Held 2010, p. 77.

²⁵¹ Held 2010, pp. 79-80.

²⁵² Held 2010, p. 81.

²⁵³ Zie: Held 2010, pp. 103-15.

²⁵⁴ Zie: Held 2010, pp. 251-2.

3.5 Kosmopolitisme in perspectief

Pogge en Helds kosmopolitische alternatieven zijn voorstellen van universele principes. De kritiek van hegemonie op het mensenrechtenregime die in paragraaf 2.5 besproken is, is ook van toepassing op deze kosmopolitische theorieën. Een andere populaire kritiek tegen kosmopolitisme in het algemeen, is dat het een zinloze exercitie is als er geen wereldregering wordt gecreëerd met een hoogste beslissingsbevoegdheid. Echter, dit is een oppervlakkige kritiek, en “even those cosmopolitans who do favor a world-state tend to support something more sophisticated that cannot be dismissed out of hand, such as a thin conception of world government with layered sovereignty.”²⁵⁵ Pogge en Held, als voorstanders van globale democratie, proberen juist in andere kaders dan staten of een wereldstaat te denken, door zich een notie van gelaagde en gedeelde soevereiniteit voor te stellen. Een pure projectie van democratie naar het internationale niveau, schijnt niet de oplossing te zijn. Er moet een globale vorm van democratie tot stand gebracht worden, een andere vorm dan een kopie van de nationale democratie: “theorists of global democratic reform envisage the need to develop new institutions and practices of representation and accountability rather than merely to extend traditional constitutional models and electoral mechanisms of domestic democratic governance”.²⁵⁶

Een kritiek die inhoudelijk aanzienlijk interessanter is, is de kommunitarische kritiek op het basisprincipe van kosmopolitisme van de morele gelijkwaardigheid van ieder mens. Ieder mens is moreel gelijkwaardig voor iedereen, met andere woorden: voor mij zou een Australische vakkenvuller, of de burgemeester van Tokyo, moreel evenveel waard moeten zijn als mijn eigen familieleden. Een ander voorbeeld: een moeder heeft de keuze om één leven te redden en moet kiezen tussen het leven van een hulpeloos kind in Afghanistan en het leven van haar eigen kind. Het is hoogstwaarschijnlijk dat deze moeder meer morele waarde hecht aan haar eigen kind en dus kiest voor het leven van haar eigen kind. Deze voorbeelden illustreren het probleem: “the reality is that we tend to be more concerned for some than for others.”²⁵⁷ Niet alleen in familiale betrekkingen, maar ook op grotere schaal, hechten mensen meer morele waarde aan “naasten”, zoals mensen uit dezelfde stad of hetzelfde land, dan aan mensen die “verder weg” zijn. Daarbij kunnen die “naasten” zeer goed onbekenden zijn, en toch van groter moreel belang dan andere onbekenden. Jordaan licht toe: [w]hile a sense of solidarity with the global poor is implicit in cosmopolitanism, cosmopolitans are reluctant to invoke our common humanity, probably because whatever solidarity exists pales against the pull of national and local loyalties”.²⁵⁸

Een tweede groot obstakel voor kosmopolitisme heeft betrekking op de bron van rechtvaardigheid. Voor Held en Pogge is democratie een op zichzelf staande rechtvaardiging. Verondersteld wordt dat democratie *an sich* rechtvaardig is en globaal uitgewerkt zou moeten worden. Maar “[t]he view that justice finds its most authentic expression when agreed upon by members of a relatively closed political community has also been used against cosmopolitans who argue that justice should be global in scope”.²⁵⁹ Ik verwijs hierbij expliciet naar de bespreking van Rousseaus notie van soevereiniteit, in paragraaf 1.3. Rousseau is een felle tegenstander van indirecte democratie, en stelt dat democratie slechts geschikt is voor kleine gemeenschappen. Rousseau zou zich in zijn graf omdraaien als hij zou horen over de ideeën van een globale democratie.

²⁵⁵ Kleingeld & Brown 2014, alinea 1 van hoofdstuk 3. Voor meer informatie over het idee van een wereldregering verwijs ik naar: Lu 2012.

²⁵⁶ Lu 2012, alinea 1 van paragraaf 2.3.

²⁵⁷ Jordaan 2011, p. 2365.

²⁵⁸ Jordaan 2011, p. 2366.

²⁵⁹ Jordaan 2011, p. 2366.

Jordaan bespreekt vier pogingen waarbij vanuit een kommunitaristisch startpunt een kosmopolitisch einddoel wordt nagestreefd met universele principes. Deze wegen via kommunitarisme naar kosmopolitisme beschrijft hij als “(...) the gradual expansion of a situated community’s realm of moral concern to the point of universal inclusion”.²⁶⁰ Hij doet dit aan de hand van met name de denkers Rorty, Habermas, Gadamer, en Erkinen. Hij komt tot de conclusie dat een overbrugging tussen kommunitarisme en kosmopolitisme, en met name tussen bovenstaande twee grootste kritiekpunten, niet mogelijk lijkt te zijn: “the four attempts to reach a cosmopolitan destination from communitarian starting points were likely to fall short, establishing transnational moral communities of various shapes, rather than a cosmopolitan one”.²⁶¹ De enige mogelijkheid die overblijft voor kosmopolieten, volgens Jordaan, is: “to adopt a form of cosmopolitanism that is immediately universally inclusive”.²⁶² Echter het probleem van gebrek aan (cultureel) draagvlak, ook besproken in paragraaf 2.5, en daarmee verbonden de vraag in hoeverre kosmopolitisme überhaupt werkbaar kan worden, blijft bestaan. Jordaan ziet wel hoop in de theorie van Levinas, die enigszins tegemoet zou komen in de “motivational deficit” die ontstaan door de directe toepassing van kosmopolitische universele normen, middels de radicale notie van “an infinitely and asymmetrically responsible moral subject”.²⁶³ Volgens Jordaan, zet het perspectief van Levinas het kosmopolitisme-debat in een ander daglicht door te een stap terug te nemen en “to uncover what precedes and motivates our efforts at being responsible”.²⁶⁴ Jordaan vat Levinas perspectief als volgt samen:

A Levinasian perspective (...) allows us to identify a self who feels solidarity with the other, not because the self shares with the other person membership of a morally significant group, but because the self recognises the injustice of its being, an awakening that opens up into an asymmetrical and open-ended responsibility for the other person, regardless of who the other person might be. It is the taking up of an open-ended and non-reciprocal responsibility for the other, rather than we-feeling, that would carry and absorb the burden of applying a universalist moral perspective.²⁶⁵

Met andere woorden, niet alleen kan kosmopolitisme verbeterd worden door te pogen een breder *cross-cultural* draagvlak creëren door “diatopical hermeneutics” maar ook door de gehele morele grondslag vanuit een ander perspectief te benaderen, zoals die van Levinas.

²⁶⁰ Jordaan 2011, p. 2385.

²⁶¹ Jordaan 2011, p. 2385.

²⁶² Jordaan 2011, p. 2385.

²⁶³ Jordaan 2011, p. 2385.

²⁶⁴ Jordaan 2011, pp. 2383-4.

²⁶⁵ Jordaan 2011, p. 2385.

CONCLUSIE

Het internationale systeem *kan* niet langer standhouden, omdat het haaks staat op de transnationale realiteit. Het internationale systeem *zou* niet langer stand moeten houden, omdat het haaks staat op de bescherming van mensenrechten. In dit betoog heb ik gepleit vóór een grondige herstructurering van het internationale systeem ten behoeve van de bescherming van de mensenrechten van ieder mens. Elk deel van dit betoog is in perspectief geplaatst, waarbij de besproken kritiek met name betrekking had op kommunitaristen argumenten.

De eerste twee hoofdstukken hadden betrekking op de aard van het internationale systeem, de aard van de transnationale realiteit, en de discrepanties tussen beide. De globale indeling van de mensheid heeft zich door de eeuwen heen ontwikkeld tot de afbakening van territoria middels staatsgrenzen. Universele gezagsclaims van de paus en de keizer zijn verleden tijd en staten zijn de dominante actoren in de internationale arena sinds eeuwen. Staatssoevereiniteit voerde de boventoon voor internationale samenwerking. Soevereine staten met superieure macht binnen een begreemd territorium leefden naast elkaar, maakten afspraken met elkaar in de vorm van verdragen, zonder bemoeienis van externen in interne zaken.

De traditionele conceptie van soevereiniteit als superieure autoriteit binnen een territorium als fundamentele basis voor internationaal recht is problematisch gebleken. Staatssoevereiniteit is een fictie. Niet alleen strookt deze fictieve indeling van de wereld bij lange na niet met de transnationale realiteit van globalisering waarin staatsgrenzen irrelevant blijken, ook binnen het internationaal recht is een verschuiving van prioriteiten in gang gezet – waarbij de positie van de staten en hun soevereiniteit wordt bedreigd door de eigen wil van internationale. Met name sinds het einde van de gruwelijke Tweede Wereldoorlog wordt de formele positie van staten alsmaar intensiever bedreigd door globalisering, de eigen wil van internationale organisaties en bovenal door het mensenrechtenregime. Niet langer staan de belangen van staten en hun soevereine claims centraal. Kosmopolitische omstandigheden doen zich voor en het morele belang van ieder mens schijnt het politieke belang van de staat te overschaduwen. De ontwikkeling van internationaal recht en van de internationaalrechtelijke instituties, en met name het proces van *mainstreaming of human rights*, tonen aan dat er een evolutie aan de gang is. De prioriteiten van internationaal recht en de politieke arena waarin zij zich bevindt, verschuiven zich van de centrale positie van staten naar de centrale positie van individuen. De Holocaust heeft de internationale gemeenschap ooit samengebracht om gezamenlijk het doel van internationale vrede en veiligheid na te streven - en met name om te waarborgen dat de mensenrechten van ieder individu op aarde, ongeacht de staat waarin dit individu leeft, nooit meer geschonden zouden mogen worden. Desondanks blijken staten en hun formele machtspositie in de totstandkoming van mensenrechtelijke verdragen een hindernis te zijn, niet alleen in het formuleren van mensenrechten maar ook in het creëren van effectieve mechanismen die de mensenrechten kunnen beschermen. Voor verschillende probleemgebieden zijn verschillende verdragen en instituties in het leven geroepen, waarbij het gebrek aan institutionele hiërarchie een knelpunt is gebleken. Niet alleen strijden staten voor hun politieke belangen, ook internationale organisaties blijken verschillende interpretaties te geven aan dezelfde probleemstellingen om zo autoriteit te claimen. De transnationale realiteit staat haaks op de klassieke indeling van de wereld in staten. Internationaal recht is genoodzaakt zich te transformeren naar de transnationale realiteit.

Kosmopolitisme baant zich een weg naar een alternatieve structuur voor het globale systeem. Held biedt een concreet kosmopolitisch kader van acht principes waarbij dialoog nadere invulling kan geven. Soevereiniteit hoeft niet langer uitsluitend

betrekking te hebben op de staat. Ook volgens Pogge, kan ieder mens deelnemen aan verschillende politieke *units* zonder dat daarbij één niveau dominant is. Ieder mens is gelijkwaardig, ongeacht de staat waarin hij of zij is geboren. Kosmopolitisme biedt een universeel kader waarin ieder mens moreel gelijkwaardig is en waarin mensenrechten beschermd kunnen worden.

Echter zowel internationaal recht, kosmopolitisme en mensenrechten zijn doordrenkt van Westerse hegemonische krachten en daarom onderhevig aan kritiek. Een bijstelling van kosmopolitisme om globaal draagvlak te creëren berust op het idee van *diatopical hermeneutics*, waarbij de incompleetheid van culturen te erkend moeten worden, ook van de Westerse. Maar de grootste aanpassingen die kosmopolitisme moet maken om zich te kunnen realiseren als alternatief, liggen dieper. De morele gelijkwaardigheid van ieder mens blijkt in realiteit niet haalbaar te zijn, omdat mensen meer belang hechten aan bepaalde naasten, waaronder bekenden zoals familie, maar ook onbekenden zoals mensen met de zelfde nationaliteit. Daarnaast ontbreekt een rechtvaardiging voor het democratische ideaal. Held en Pogge beschouwen het streven naar een globale democratie als rechtvaardig *an sich*. Kommunitaristen zijn het daar echter niet mee eens.

Het is gebleken dat het internationale systeem een alternatief fundament nodig heeft waarin niet staten maar mensen centraal zouden moeten staan. Maar het is ook gebleken dat een kosmopolitisch kader als alternatief fundament, nog veel zou kunnen leren van kommunitaristische perspectieven.

BIBLIOGRAFIE

- Allott, P., *Eunomia. New order for a New World*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1990.
- Allot, P., *The Health of Nations. Society and Law beyond the State*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- American Anthropological Association, 'Statement on Human Rights', *American Anthropologist*, Vol. 49, No. 4, 1947, pp. 539-43.
- Barber, B. R., *If mayors ruled the world: dysfunctional nations, rising cities*, Yale University Press, New Haven & London, 2013.
- Barnard, C., *The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms*, derde editie, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Bates, E., History, in Moeckli, D., Shah, S. & Sivakumaran, S. (Eds.), *International Human Rights Law*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 17-38.
- Bates, T.R., 'Gramsci and the Theory of Hegemony', *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 2, 1975, pp. 351-66.
- Bell, D., Communitarianism, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, herfst 2013-editie, 2013.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/communitarianism/>>
- Bertram, C., Jean Jacques Rousseau, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, winter 2012-editie, 2012.
URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/rousseau/>>.
- Besson, S., 'Sovereignty, International Law and Democracy', *The European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 2, 2011, pp. 373-87.
- Bown, C.P., 'The WTO and Antidumping in Developing Countries', *Economics & Politics*, Vol. 20, No. 2, 2008, pp. 255-288.
- Brock, G., Global Justice, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, lente 2015-editie, 2015.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/justice-global/>>
- Brunnee, J., & Toope, S.J., 'An Interactional Theory of International Legal Obligation', *Legal Studies Research Series*, No. 08-16, University of Toronto Faculty of Law, 2008.
URL = <<http://ssrn.com/abstract=1162882>>
- Chinkin, C., Sources, in Moeckli, D., Shah, S. & Sivakumaran, S. (Eds.), *International Human Rights Law*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 103-23.
- Cohen, J., 'Reflections on Rousseau: Autonomy and Democracy', *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 15, No. 3, 1986, pp. 276-7.
- Dembour, M. Critiques, in Moeckli, D., Shah, S. & Sivakumaran, S. (Eds.), *International Human Rights Law*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 64-86.
- De Sousa Santos, B., 'Toward a Multicultural Conception of Human Rights', *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, Vol. 18, Issue 1, 1997, pp. 1-15.
- De Sousa Santos, B., 'Globalizations', *Theory, Culture & Society*, Vol. 23, No. 2-3, 2006, pp. 393-99.

- Fujita, S., 'The challenges of mainstreaming human rights in the World Bank', *The International Journal of Human Rights*, Vol. 15, No. 3, 2011, pp. 374-96.
- Healy, P., 'Human rights and intercultural relations: A hermeneutico-dialogical approach', *Philosophy & Social Criticism*, Vol. 32, No. 4, pp. 513-41.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. & Perraton, J., 'Globalization', *Global Governance*, Vol. 5, No. 4, 1999, pp. 483-96.
- Held, D., 'Law of States, Law of Peoples: Three Models of Sovereignty', *Legal Theory*, Vol. 8, 2002, pp. 1-44.
- Held, D., *Cosmopolitanism. Ideals and Realities*, Polity Press, Cambridge, Malden, 2010.
- Herschkovitz, S., Nation-state, in Ritzer, G. (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, 1e editie, Blackwell Publishing Ltd., 2012.
- Hutchings, K., *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*, SAGE publications Ltd., London, 1999.
- Jordaan, E., 'Including the excluded: communitarian paths to cosmopolitanism', *Review of International Studies*, Vol. 37, Issue 5, 2011, pp. 2365-85.
- Ieven, B. & Korsten, F., Sovereignty, in Ritzer, G. (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, 1e editie, Blackwell Publishing Ltd., 2012.
- Inston, K., 'Representing the unrepresentable: Rousseau's legislator and the impossible object of the people', *Contemporary Political Theory*, Vol. 9, No. 4, 2010, pp. 394-413.
- Israel, J.I., *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution, and Human Rights 1750-1790*, Oxford University Press, New York, 2011.
- Kelly, R.E., 'A "Confucian Long Peace" in pre-Western East Asia?', *European Journal of International Relations*, Vol. 18, No. 3, 2011, pp. 407-30.
- Klabbers, J., *An Introduction to International Institutional Law*, 2de druk, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Kleingeld, P. & Brown, E., Cosmopolitanism, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, herfst 2014-editie, 2014.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/cosmopolitanism/>>.
- Koczanowicz, L., 'Cosmopolitanism and its Predicaments', *Studies in Philosophy and Education*, Vol. 29, Issue 2, 2010, pp. 141-49.
- Kohn, M., Colonialism, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, lente 2014-editie, 2014.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/colonialism/>>
- Koskenniemi, M., *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, tweede druk, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Koskenniemi, M., *The Politics of International Law*, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2011.
- Krasner, S.D., *Sovereignty. Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999.

- Kuyper, J., Global Democracy, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, lente 2015-editie, 2015.
URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/global-democracy/>>.
- Lesaffer, R., 'The Westphalia Peace Treaties and the Development of the Tradition of Great European Peace Settlements prior to 1648', *Grotiana New Series*, Vol. 18, 1997, pp. 71-95.
- Lesaffer, R., Peace Treaties from Lodi to Westphalia, in Lesaffer, R. (Ed.), *Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*, Cambridge University Press, New York, 2004, pp. 9-44.
- Loibl, G., International Economic Law, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 722-51.
- Loth, M.A. & Gaakeer, A.M.P., *Meesterlijk recht. Over recht, rechtswetenschap en jurisprudentie*, derde druk, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005.
- Lowe, V. & Staker, C., Jurisdiction, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 313-39.
- Lu, C., World Government, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, herfst 2012-editie, 2012.
URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/world-government/>>.
- Mégret, F., Nature of obligations, in Moeckli, D., Shah, S. & Sivakumaran, S. (Eds.), *International Human Rights Law*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 124-49.
- Mohan, L., "Terrorism and Asymmetric Warfare: State Responsibilities for the Acts of Non-State Entities - Nicaragua, Tadic, and beyond", *The Journal of the Institute of Justice & International Studies*, Vol. 8, 2008, pp. 211-20.
- Mosse, G.L., *The Culture of Western Europe: The Nineteenth and Twentieth Centuries*, derde editie, Westview Press, Boulder & London, 1988.
- Neff, S.C., A short history of international law, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 3-31.
- Nickel, J., Human Rights, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, winter 2014-editie, 2014.
URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/rights-human/>>.
- Niels, G. & ten Kate, A., 'Antidumping policy in developing countries: Safety valve or obstacle to free trade?', *European Journal of Political Economy*, Vol. 22, 2006, pp. 618-638.
- Nussbaum, A., *A Concise History of the Law of Nations*, herziene druk, The Macmillan Company, New York, 1954.
- Oberleitner, G., 'A Decade of Mainstreaming Human Rights in the UN: Achievements, Failures, Challenges', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 26, No. 3, 2008, pp. 359-90.
- Onuma, Y., 'Towards an Intercivilizational Approach to Human Rights', *Asian Yearbook of International Law*, Vol. 7, 1997, pp. 21-81.

- Peter, F., Political Legitimacy, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, zomer 2010-editie, 2010.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/legitimacy/>>
- Philpott, D., Sovereignty, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, zomer 2014-editie, 2014.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/sovereignty/>>
- Pogge, T. W., 'Cosmopolitanism and Sovereignty', *Ethics*, Vol. 103, No. 1, 1992, pp. 48-75.
- Potrafke, N., 'The Evidence on Globalisation', *The World Economy*, Vol. 38, Issue 3, 2015, pp 509-52.
- Raz, J., 'Human Rights in the Emerging World Order', *Transnational Legal Theory*, Vol. 1, 2010, pp. 31-47.
- Rousseau, J.J., *The Social Contract and Discourses, translated from the French by Cole, G.D.H.*, reprinted edn, Everyman's Library (No. 660), London and New York, 1952, originally published in 1762.
- Said, E., *Orientalism*, reprinted edn, Penguin Group, London, 2003, originally published in 1978.
- Scheuerman, W., Globalization, in Zalta, E.N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, zomer 2014 editie, 2014.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/globalization/>>
- Schmidt, M., United Nations, in Moeckli, D., Shah, S. & Sivakumaran, S. (Eds.), *International Human Rights Law*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 391-432.
- Schütze, R., *European Constitutional Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Scobbie, I., Wicked Heresies or Legitimate Perspective? Theory and International Law, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 58-92.
- Steiner, H. J., International protection of human rights, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 784-813.
- Thirlway, H., The sources of international law, in Evans, M.D. (Ed.), *International Law*, 3de druk, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 95-121.
- Williams, D.L., 'Ideas and Actuality in The Social Contract: Kant and Rousseau', *History of Political Thought*, Vol. 28, No. 3, 2007, pp. 469-95.
- Wolin, S. S., *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*, expanded edn, Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2004.
- Zakaria, F., *The Post-American World*, W.W. Norton & Company Inc., New York, 2008.

Andere typen bronnen:

Mijn vorige thesis aan de Rechtenfaculteit (Erasmus School of Law): Reitema, S., *The Concept of Sovereignty Contested. On the Rise, Evolution and Decline of Sovereignty*, 2013, masterthesis van Sarah Reitema (312102), master International and European Public Law, begeleider: Prof. Dr. Ellen Hey.

Brölmann, C., *Jurisprudentie en documentatie internationaal publiekrecht*, 4de druk, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2010.

Ghandi S., *Blackstone's International Human Rights Documents*, 8th edn, Oxford University Press, Oxford, 2012.

Afbeelding op voorpagina: door Setsiri Silapasuwanchai (painting #185, uploaded in 2012)

<<http://fineartamerica.com/featured/1-world-map-painting-setsiri-silapasuwanchai.html>>

<www.un.org>

KOF index:

<<http://globalization.kof.ethz.ch/>>;

<<http://islaunchpad.weebly.com/index-of-globalization-kof.html>>

<<http://globalization.kof.ethz.ch/papers/>>

WHO:

<www.wto.org>

<https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm>

HR council:

<<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Membership.aspx>>

Beef Hormones case (1998):

<https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm>

1648, Peace Treaty of Münster:

<http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp>, or <<http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/indexen.html>>

1648, Peace Treaty of Osnabrück:

<<http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/indexen.html>>

1933, Montevideo Convention on the Rights and Duties of States:

<<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>>

1934, Convention on Rights and Duties of States (Montevideo Convention):

<http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp>

1969, Vienna Convention on the Law of Treaties (VCTL):

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf>.

1977, UNSC Res. 417:

<[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/417\(1977\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/417(1977))>

1977, UNSC Res. 418:

<[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/418\(1977\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/418(1977))>

1992, UNSC Res. 794:

<<http://www1.umn.edu/humanrts/peace/docs/scres794.html>>

1994, UNSC Res. 940:

<<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/312/22/PDF/N9431222.pdf?OpenElement>>

2005, UNSC Res. 1612:

<[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1612\(2005\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1612(2005))>

2008, Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU):

<[http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF)>

The ten 'core' human rights treaties:

<<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>>